

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőséghez Darabos-utca 33. sz. küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

Előfizetési ár: egysz évre 12 korona, félévre 6 korona.

Hirdetések jutányos áron közöltnék.

E g y e s z á m á r a 30 f i l l é r.

Az előfizetési és hirdetési pénzek

s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések **Karai Sándor tanárhoz** (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.

Van-é szükségünk felekezeti népiskoláinkra?

II.

4. Ezek a kösköltségen fentartott iskolák voltak a hasában 300 éven át a tudomány zászlóvivői, a világosság fényes csillagai.

A reformátorok, az iskolamesterek nem csak a megtisztított vallásnak, hanem a „tudomány, irodalom s iskolaügynek is kitűnő harcosai valának,” a mi természetes is. Mert ha a vallás alapjául szolgáló szentírást a nép kezébe adni; ha e vallásnak terjesztésére új és új lelkes apostolokat, az önvédelemre felkészült, rettenthetlen harcosokat teremteni akartak: a népnevelésről gondoskodni, a magasabb műveltséget, a tudományos képzettséget elsajátítani sőt fejleszteni, első rendű szükséglet volt.

S ez iskolák oly kitűnő sikerrel teljesítették e hivatásukat, hogy „a XVII. század folyamán közelebb állott a magyar protestánság kulturája a legműveltebb európai népek kulturájához mint jelenleg áll.” Mindezekről a XVII. századnak mindnyájunk által ismert irodalom-története elég bizonyosságul szolgál.

5. Hogy ez iskolák voltak a magyar irodalmi nyelvnek megteremtői, fejlesztői, a nemzeti nyelvnek megmentői, ezt bizonyítani csakugyan szükségtelen. Hiszen kizárólag a népre kellett hatni, annak nyelvén kellett írni, az isteniszteletet annak nyelvén kellett tartani; valamint az iskolai előadás nyelve sem lehetett más, mint a nép nyelve, mely ekként erős fejlődést nyert.

6. Ha a társadalomban elkövetett bűnös cselekmények mennyiségéből és minőségéből, s a társadalmi élet romlottságából lehet és szabad a társadalom erkölcsére következtetni: úgy **es iskolák a művelődésnek hathatós előmosdítói voltak.**

Kétségtelen hogy ezek hatása alatt a mi

lenézett egyházunk kebelében az emberi élet és testétség tulajdon és szemérem elleni büntettek fokozatosan apadtak, a büntetések emberiesebbek lettek, a mások meggyőződése elleni türelmetlenség gyilkoló üldözésekben, vagyon-elrablásokban, a társadalom jóléte s békéjének felüljárásában soha nem culminált, sőt ennek helyét a felebaráti szeretet foglalta el, mely szegénységünk dacára is, humánus intézményekben, iskolák felállításában s fenntartásában, a szegények s egymás segélyezésében, társadalmi békés egyetértésben, a családi s társadalmi élet tisztaságában felségesen érvényesült. Csodálatra méltó az is, hogy ebben az anyagiakban nagyon is szegény egyházban, az irtózatos üldözések, vagyon-elkobozások, kül- és belháborúk által előidézett anyagi és erkölcsi nyomorban, az üldöző hatalom vesztegetései, csábításai dacára is, mily erős és tántoríthatatlan jellemek fejlődtek. A férfi rab-szolga-karakterre nem aljasult; felfelé szolgál, lefelé zsarnok nem volt; önértetének sugalmazásaival szemben nem lett tartózkodóvá; a hivatalt, kitüntetést, rangot, uradalmakat (donatio) osztogató hatalom előtt, meg nem alázkodott; elhatározásában önérzete s nem anyagi haszna irányította; egyházáért lelkesült, érte s meggyőződéséért szóval, írásban és fegyverrel harcolt s ha kellett meghalt.

A történet tanúsága szerint bizonyos, hogy ügyöknek árulója köztük nem volt. Az egyházzal egy testet képező iskolájukat sem egyesek, sem egyházak el nem árúlták, ellenben érte életüket, szabadságukat s ezzel együtt javaikat sokan feláldozták.

7. Es iskolák voltak a lelkiismereti s polgári szabadság menedékhelye és erős vára.

A Megváltó azon kijelentése hogy: „ne féljete azoktól, kik a testet ölik meg, a lelket pedig nem ölhetik meg” az embert öntudatra ébresztette, önmagának visszaadta. A magához tért

ember tudta immár, hogy csak teste felett ural-
kodhatnak a különféle osztályhoz tartozó zsar-
nokok „a lélek Istené” De a Megváltó tovább
is ment. Lerántotta e lopott tiszteletben kevély-
kedő gonoszok álarcát. Sokszoros jajt kiáltva
reájuk, szemükre vetette utálatos képmutatásukat,
melylyel lelketlenségüket s kapzsiságukat palás-
tolták, hogy a kegyesség és tisztelet ürügye alatt
embertársaikat rabszolgákká tegyék, „elhordoz-
hatatlan terhekkal terhelvén meg azokat, de
melyeket ti egy újjjotokkal sem akartok illetni”
(Lukács ev. 11, 47.) s hogy vagyonaikból kifosz-
tották „megevén a szegény özvegy házat hosszú
könyörgés színe alatt, annakokáért súlyosabb
lesz a ti büntetéstek.” (Máté ev. 23, 14.)

E jajkiáltás mint a harci kürt zaja rémesen
hangzott át a világ téerein s hangjára a zsarnok-
ság Jérikó-falai romokban hullottak alá.

A reformáció e forráshoz vezette vissza az
ismét zsarnokigába jutott emberiséget. A szomjú
lelkek mohón szívták magukba az üdítő italt,
mely templom és iskola mezején bőven folyt
vala. „Megismeritek az igazságot és az igazság
szabadokká téssen titeket.” (Máté ev. 8, 32.)
Betelt az isteni mondás újra. És a lelkek a
vallás kebelén ismét szabadokká lettek.

Csak természetes hogy a szabaddá lett lelki-
ismeret, mely a független szabad egyház min-
den intézményében tevékeny részt vett, a pol-
gári szabadságon s intézményein ejtett jogtalan
sérelmeket sem tudta sokáig némán, ellentmon-
dás nélkül eltűrni. Ilyen pedig ez időben bősé-
gesen lett elkövetve a nemzet szabadságán s a
haza alkotmányán. De még több az ország sor-
sának vezetésére emelkedett klerus által föltétlen
kivégzésre előírt protestáns egyházon.

Egyén, társadalom, egyház és állam jogfosz-
tottak voltak.

Ismeretes tény, hogy az országos méltósá-
gokat csak katolikusoknak osztották, ellenben
a protestánsokat különféle ürügyek alatt elfogták,
vagy menekülésre kényszerítették, hogy birtokai-
kat erőszakkal elfoglalhassák; az országot kül-
földről idegen tanácsosok a törvények ellenére
kormányozták. A protestánsok lelkészeit, tanítóit
sőt legalantosabb egyházi hivatalnokait is elüz-
ték, bebörtönözték, templomaikat, iskoláikat szá-
zával elfoglalták, maga Rudolf császár és király
az 1604. évi törvénycikkek közzé önkényüleg
becsempészte a XXII. törvénycikket, mely a pro-
testánsok sérelmeit alaptalanoknak mondja s ki-
jelenti, hogy ő felsége Magyarországon egyedül
a római catholika vallást kívánja virágoztatni, a
vallás ügyében országgyűlésileg vitatkozókat nyug-
talan újitóknak bélyegzi s azokat a korábbi tör-

vényekben kiszabott büntetésekkel fenyegeti.
„Lutheráni conburantur.”

Mindezekkel s ezekhez hasonló jogtalan-
ságokkal minden jog és szabadság eddig nem is-
mert módon lett megsértve.

Ismeretes tény az is, hogy az eltiport jog
és mindenfelül üldözött szabadság a protestáns
egyház kebelére menekült, hol barátságos men-
helyre s bátor védelemre talált. Megkezdődött az
a száz éves küzdelem, mely a magyar protes-
tánsoknak annyi nyomort és keserűséget, fegy-
vereiknek annyi dicsőséget, a hazának és egy-
háznak a teljes szabadságot és szebb jövőt biz-
tosító békekötéseket és alaptörvényeket szerzette.

Hogy a magyar protestánsok, különösen a
reformátusok e harcokban mily tevékeny részt
vettek igazolja az a történelmi adat hogy: „a
II. Rákóczy Ferenc hadainak nagy többsége ki-
lenc-tizedrésze magyar kálvinista volt.”

A magyar protestáns egyház és ezzel egy
testet képező iskolák barát és ellenség részéről
mindig a *szabadság asyllumának* tartattak.
Igazolásul az alábbiakat hozom föl:

A Révész Imre forrás-munkájában említett
külföldi jeles német író véleménye Mária Terézia
koráról azt mondja: „*a mily mértékben írta-
tott a vallásszabadság, ép oly mértékben
romboltatott a haza politikai alkotmánya is
s vesztette a magyar nemzet a maga füg-
getlen nagyszerű nemzeti jellemét.*”

A bresciai hyéna, a zsarnokság pribékje
Haynau által 1850. február 10-én kiadott ren-
delet, midőn az egyházban a segéd és főgond-
noki s felügyelői állásokat, a superintendensek-
nek (püspökök) választás útján betöltését meg-
szünteti, bármiféle egyházi gyűlésnek kormány-
biztos nélkül tartását megtiltja, ekként a magyar
protestáns egyház alkotmányát eltörli, azon vilá-
gos kijelentéssel teszi azt „*hogy az többé a
népet felkelésre ne csábítsa.*”

Padrah Sándor
kir. közjegyző.

A városi nagy egyházak sorsa.

III.

A városok függetlenségi küzdelme a polgár elem-
nek a kiváltságos rendek keserves rabigájából való
kiszabadulási törekvésével veszi kezdetét.

A harmadik rend csak a városok védfalain belül
tudott megszilárdulni, nagyranőni és szervezkedni.

A szabadsághoz anyagi jólét és műveltség szük-
séges. Ezeket a feltételeket soha sem tudta volna a
vidéki földes úr jobbágya megszerezni, de megszerezte
és kivívta azokat a városi polgár. a kit e törekvésében
a központi hatalom előrelátó gondossága is gyámoltott.

Ime azért a városok története egyszersmind a
polgárság felszabadulásának, a politikai egyenlőség ki-

vívásának és a modern állam megalakulásának a története is.

Ez a történet, ez a zivataros múlt teszi lehetlenné ma is, hogy várost és falút egy kalap alá vegyünk.

Ez a lehetetlenség és nehézség annál nagyobb, mennél fényesebb volt a múltak története, mennél nagyobb az önállóság, a melyre a városok tényleg eljutottak.

Debrecen város múltja pedig valóban ilyen fényes volt, és hajdani önállósága egy német hercegségével is bátran vetekedett.

A reformációval hatalmasan fellendült és mindjárt kezdetben kivonta magát a nagyváradi püspök fenhatósága alól.

Földesurai bukásával, a török, német pusztítás zivatarai között böles vezetők és az erdélyi fejedelmek oltalma alatt egy egész kis köztársasággá szervezkedett és azzal, hogy mind a német, mind a török, mind a magyar részre adót fizetett, a maga részére csaknem korlátlan autonómiát biztosított.

A milyen független volt politikailag, olyan független volt egyházi tekintetben is.

Debrecen mint város és Debrecen mint egyház az erdélyi fejedelemség bukásáig egy egész külön szuperintendenciát képezett, s miután a kollegiumot ha a fejedelmek támogatásával is, de a város maga tartotta fenn s papokat tanárokat a város fizette: súlya és tekintélye a tulajdonképeni tiszántúli kerületben, sőt az országban is ennek megfelelő volt.

A város hanyatlása a kimerült magyarság erejének lehangolásával és a magyar alkotmányos és vallási szabadság letiprását célzó dinasztikus és rekatolizáló törekvésekkel áll kapcsolatban.

Ezek folytán 1752-ben oda jutott a híres civitas, hogy a szépesi kir. kamara megtiltotta, hogy a város fizesse tovább a papokat és a kollegiumi tanárokat.

Ettől kezdve hova tovább jobban elvált a város és a városi ref. egyház és a kollegium útja.

A város szerepét a helybeli egyház vette által, a mely egyfelől lehetőleg megőrizte és folyton ápolta a városi tanácsal való régi összeköttetést, másfelől új erőforrások után nézett. Az új erőforrást a külföldi hitsorsosok támogatásában és anyagi segítségében találta meg az akkori egyháztanács vagy konzisztórium.

Ilyen konzisztórium gyűlésben kelt a külföldi hitrokonokhoz intézett segélykérő levél, a melynek maradandó nyoma a maig is meglévő angol alapítvány.

Az akkori tiszántúli kerület jóformán csak mint rokonhatóság foglalkozott Debrecen ügyével és egyszerűen a hívek jóindulatába ajánlotta a kollegiumot, mely a helyzet és nagynevű tanárai vezetése alatt útban volt egy teljesen önálló kollegiumi autonómia felé.

A Mária Terézia hosszas uralkodásához kapcsolódó magyar alkotmányt, fajt és a szabad ref. egyházat gyengítő dinasztikus politika korán szárnyát szegte e törekvéseknek.

Debrecenben erőszakosan restauráltak a róm. katólicismust, megnyírbálták politikai autonómiáját és mindenben útját egyengették a mai állapotnak, mely a katólikus felekezeti érdekek mesterséges előmozdításával lassanként éket akar verni e hatalmas magyar református város testébe és megakarja akadályozni azt, hogy a magyarság kálvinista része a maga saját othonában, szülőtte földjén, felekezeti küzdelmektől nem zavarva, a magyar faj és műveltség érdekében a maga tehetségét kifejthesse és a benne lévő erőt és talentu-

mot a magyar nemzeti jellem és fejlődés szempontjából érvényesíthesse. Nem az egyoldalú felekezeti érdekek, hanem épen a magyar faj és szellem szempontjából kárhuzatos itt a katholicizmus előtérbenyomulása... és ezért még kárhuzatosabb bűn itt a kálvinista magyarság ügyét nyomorúttól bukni engedni...

Debrecen város és a debreceni ref. egyház ereje a nemzet és szabadság ellenes törekvések folytán így bénult meg, önállósága így veszett el s mint politikailag az akkori államkormány, úgy egyházilag lassan a kerület befolyása alá került.

Mindennek dacára, régi múltjának, anyagi egyházi és kulturális jelentőségének megfelelőleg, Debrecen mint város kiváló helyzetét még az 1800-as évek első tizedéig megtartotta és úgy is mint még akkor a legnépesebb magyar város, úgy is mint a híres kollegium és legnépesebb ref. egyházkerület székhelye, mind a magyar köz és társadalmi életnek, mind a magyar tudományos és irodalmi mozgalmaknak nagyfontosságú központja volt; vezető férfiai és írói a legelső sorban foglalnak helyet és az is örök dicsősége, hogy az első nagyobb szabású rendszeres magyar nyelvtant Debrecen adta a nemzetnek és a magyar természetrajz tudományához is a debreceniek rakták le az első számbavehető alapot.

Hogy a magyar nyelv és költészet megújodása mégsem a város nevéhez fűződik, annak sem Debrecen és a kálvinisták zárkózottsága volt az oka, a mint pedig azt most általában felveszik; hanem részint a katólikusokkal és azok miatt az államkormányal a pátronátus kérdésében megindult küzdelem, részint azok a belviszályok, a melyek a város és a kollegium között kitörték s a melyek folyamán a debreceni ref. egyház és a főiskola a szuperintendencia befolyása alá kerültek.

A szuperintendencia tényleges fenhatósága még így is csak 1795-ik évben kezdődött Debrecen és a kollegium felett, és alkalmat rá a híres Sinay-féle per szolgáltatott, a nagy egyház tudósának, kollegiumi tanárának, a papi párt püspökének a szereplése, a kit erőszakos és elszánt ellensége Domokos Lajos debreceni főbíró, Debrecen és a debreceni egyház erejével legyőzni nem tudott, és a kinek eltávolításához a világi elemnek és az ennek segélyével restaurált egyházkerületi hatóságnak támogatását is igénybe kellett vennie.

Maga a kollegium azonban még ekkor is 1821-ig teljesen a debreceni egyház vezetése alatt maradt. Anyagi ügyeit az egyháztanács intézte, tanárait az egyház hívta és választotta. 1821-ben kezdődött a mostani tanárválasztási rendszer, mely a debreceni egyház és a szuperintendencia 8—8 tanár választójának bellítésében áll, s a melynek alapján az egyház és város régi jogait a viszonyok hatása alatt megfelelte s melynek folyamán az egyház áldozatkészsége a kollegium iránt mindinkább háttérbe vonult s e körülménynek megfelelőleg jogai is kevesbedtek s a megmaradt kevesek is kérdésbe kerültek.

De bármilyen rohamos volt is a hanyatlás, az a körülmény, hogy a debreceni egyház mind e mai napig bizonyos előjogok birtokában maradt és a debreceni egyházmegye esperesének jóformán csak névleg volt alávetve; ebben a régi fényes múltban, hajdani önállóságában, az azzal egybekötött nagy áldozataiban gyökerezik és ez alapon állítható az újra vissza.

Ezt a régi fényes múltot tagadnák meg a debreceni egyház vezetői, ha Debrecen, a különben tekintélyes és kétségtelenül jelesen kormányzott vidéki egyházmegye fenhatósága alá juttatnák és a városok mai

politikai, kulturalis és anyagi jelentőségével nem számolnának akkor, ha úgy Debrecen, mint a magyarság és a magyar református egyház érdekei ellenére, a népes, hatalmasan fejlődő, ma 70,000 felüli s napról-napra modernebb magyar várost a vidékkel egyenlő elbánás és kormányzat alá kényszerítének és erőszakkal falusi községgé süllyesztének.

Ez öngyilkos politikát az egyházkerület végzésével a törvénnyel szeretik megokolni.

Nagy tévedés és igazságtalanság.

A hiba teljesen a nagy történelmi múlttal bíró gyülekezet vezetőire és bizonyos tekintetben a sajátságosan alakult viszonyokra esik vissza.

A reformáció korában Debrecen jóformán iparúzó és kereskedő város volt; a török pusztítások folytán pedig földművelő várossá alakult, melynek a dolog természete szerint egyházilag is leginkább a pátriárkális kormányzat felelt meg. A szabadságharc, még inkább az alkotmány visszaállítása óta azonban Debrecen is mindinkább igazi városi jelleget öltött magára s ma egyike a beköltözések útján rohamosan növekedő, egyébként is hatalmasan fejlődő magyar városoknak. A város e külső fejlődésével és az annak keretén belül megnyilatkozó modern mozgalmas városi élettel nem számoltak és nem tartottak lépést a ref. egyház vezetői és nem számolnak ma sem. A politikai és a társadalmi élet elterelte figyelmüket az egyház dolgairól.

Elmulasztották az egyház alkotmányát idejében kifejlesztetni, a politikai község fejlődéséhez idomítani és elmulasztották e külön szervezetet az egyházi alkotmány nagy telekkönyvének elkészítésekor az egyetemes ref. egyházi érdekekkel kiegyeztetni és azt törvénybe iktatni.

A város mint politikai község mindenütt könnyen birtokába jutott a külön törvényhatósági jogoknak és méltóságoknak. Debrecen mint politikai község ma nem csak szabad kir. város, hanem önálló törvényhatóság is és a megye befolyásának alávetve nincsen. Ha egyházilag mégsem az, csak azt mutatja, hogy a ref. egyház fejlődése a városétól, melynek sorsával sorsa különben egybeforrt, teljesen elmaradt s hogy e tekintetben a vezetők részéről nagy mulasztások történtek. A múlt tévedései dacára azonban ez az út egyházi tekintetben még ma sincs elzárva a nagy gyülekezetek és így Debrecen előtt sem. A zsinati törvény megengedi és lehetővé teszi, hogy a fényes történelmi múlttal bíró városi gyülekezetek önálló egyházi törvényhatósággá, egyházmegyévé alakuljanak. Sőt a mennyiben ez esetben nagy és értékes jogokat kínál cserébe: önálló képviselést az egyházi kerületen, zsinati képviselők választását; bátran mondhatjuk, hogy közvetve még elő is mozdítja e természetes önállósági törekvést.

Hogy a jogokkal szemben kötelezettségeket is kíván és az egyházmegyévé megalakulás feltételül a külön városi gyülekezetek és presbiteriumok felállítását tüzi ki, azt is csak természetesnek lehet tartani. Az ország sem adja meg kötelezettségek és megfelelő ellenszolgáltatás nélkül a városoknak a törvényhatósági jogot és jelleget.

Képviselőt, város atyákat nem városszerte, hanem város részenként választanak.

Forum is kettő van: a tanács és képviselő testület és a város önálló törvényhatósági jellege nem az országos alkotmány ellenére adatik meg, hanem épen az alkotmányból kifolyólag és az alkotmány alapelveinek tekintetbe vételével.

Ennek a fontos elvnek kell a mi autonomiánkon

belől is érvényesülni. Kiváltságok, melyek az autonómia szellemével ellenkeznek a legfényesebb múltú egyházaknak, tehát Debrecennek sem adhatók. A mi egyház alkotmányunk a gyülekezetek presbiteriumain és az ezek kiküldötteiből alakuló fokozatos hatóságok szervezésén épül fel. Mindaddig, míg a szélső independen-tizmusba nem fejlődünk, alkotmányunk szerint olyan egyház, mely a nélkül, hogy presbiteriuma volna, anélkül, hogy ezen külön presbiteriumokból egyházmegyét alakítana, anélkül, hogy a fokozatos hatóságok soraiba megfelelő módon elhelyezkedne; mégis egyházközségi vagy egyházmegyei, vagy épen kerületi jogokat akarna gyakorolni: alkotmányos képtelenség és lehetetlenség.

Nem személyes, vagy másnemű üldözés miatt; Debrecennek ezen alkotmányjogi követelmény, az egyesült magyar református egyházak és a maga jól felfogott érdekéből kell most a pusztá egyházközséggé lételem vagy az önálló egyházmegyévé alakulás között választania. S ha múltja és nagy városi jellege, régi függetlensége, meglévő súlya az utóbbit követeli, miért ne választhatná az önállóság útját s miért ne tarthatná meg régi jogait az egyházmegye címén? A zsinati törvény nem akadályozza, sőt egyenesen lehetővé teszi ez átalakulást. A nagy egyházakban és Debrecenben fenforgó bajok és a jövő fejlődés érdeke meg az önfentartási ösztön teljes erejével parancsolólag sürgeti és követeli e fontos lépést.

De itt az ideje, hogy e bajokkal és a jövő fejlődés kérdéseivel részletesen is foglalkozunk.

Dr. Ferencsy Gyula.

Anyagi érdekeink.

I.

Azt hinné az ember, hogy ebben a kiválóan anyagiassá nevezett korszakban — ha egyébre nem is, — de legalább anyagi érdekeinkre kellő gond és figyelem fordítatik. Vajha így állana a dolog s ne kellene fájlalnunk azt, hogy azon vezér-embereink, kik köztudomás szerint a legkitünőbb szakértelemmel bírnak, a legnagyobb visszatartózkodást tanúsítják s egy-két örvendetes példa kivételével — úgy mutatják, mintha nem is lenne kedvük és hajlandóságuk kétség-telen szakértelmüket felekezetünk közjávára érvényesíteni!!

Már akkor, midőn az országos lelkészi gyámintézet pénzeinek elhelyezéséről volt a szó, — bátorságot vettünk magunknak — szemben az uralkodó áramlattal — itt a legszűkebb körben, egyházmegyéink kebelében felvetni a kérdést: „vajjon helyeselhető-e az, hogy a mit az országos közalap pénzeivel elkezdettek, folytatni akarják az orsz. lelkészi gyámintézet pénzeinek kezelésénél is? S vajjon lehet-e alapja, jogosultsága annak, hogy a mi keserves filléreink oly intézetnél helyezettessenek el, mely az elérhető biztos jövedelmnek alig fele részét ajánlotta fel?“ Minthogy pedig kétségbevonhatlan adatokkal bebizonyítottuk azt, hogy a fennálló viszonyok közt főképpen önmagunknak okozunk igen jelentékeny kárt a tervezett földhitelintézeti kezelés elfogadása által, ennek következményeként az egyházmegyéink részéről beterjesztett vélemény nem is mulasztotta el e fontos kérdésre a közfigyelmet felhívni!

Meg vagyok győződve, hogy ha akkor egy egész testületnek, t. i. egyházmegyéinknek — fejszóalása nyomtalanul elhangzott, éppen mint *kiáltó szó* a *pusztaságon*: úgy most az én igénytelen emlékezete-

tésem még inkább eredménytelenül marad. De mivel ama régi indokokhoz, melyek akkor e pénz-prédalást elleneztek, mai napság több kézzel fogható s a leglaikusabb ember előtt is igen könnyen megértethető újabb indok szinte csapatostól ajánlkozik, nem sajnálom a hálátlan munka fáradságát; elmondom az érdeklődők előtt anyagi érdekeink elhanyagolásának káros voltára vonatkozó nézetemet.

Mikor a lelkési gyámintézet pénzeinek oly silány jövedelmű elhelyezését feltétlenül kárhoztattuk, legelső és legfőbb szempont volt előttünk: *magának a gyámintézetnek felvirágzása és fejlődése*. Mert ha félszázados életű egyházmegyei gyámintézetünk még eddig mindig kamatoztathatta 8 százalékkal a saját alaptőkéjét, és pedig a nélkül, hogy a veszteségnek csak hírét is hallotta volna valaha; ha a mai adórendszer, mely minden képzelhető alapot kinyomoz ez egyetlen pontnál a *gyámintézeti pénzek jövedelmeztetésénél* — semmi adófizetést nem követel tőlünk — tehát minden lehető feltétele meg van annak, hogy a belépési s tagsági díjakból, valamint a közalap részéről gyámintézeti célokra megszavazott tetemes járulékokból nyert pénzeink megfelelő kamat-jövedelmet nyújtsanak: nem *öngyilkosság* számba megy-e a mi keservesen összehozott filléreinknek 4 százalék kamatra elhelyezése s még ez is akként, hogy a fenntartási költségek e csekély kamat jövedelméből fedeztessenek?!

De e legelső és legfőbb szemponton kívül, mely gyámintézetünk gyarapodását és biztosítását célozta, eléggé fontos volt az a *felekezeti érdek is*, melynek szolgálatot tenni szintén lehetőnek és kötelességünknek tartottuk. Ez a *felekezeti érdek* pedig abban áll, hogy a lelkési gyámintézet tagjait képező lelkészek roppant többsége majdnem olyan anyagi viszonyok közt élő hitsorsosoktól kapja az élet fenntartására szükséges lelkési fizetést, mint a milyenektől nyerik azt a beregi egyházmegye lelkészei. És ez a teljesen tős-gyökeres kálvinista magyar nép a lehető legelhagyottabb, tehát legszerencsétlenebb a részben, hogy hitelszükségeit csupán a legborzasztóbb uzsora mellett képes kielégíteni. Tudva azt, hogy p. o. a mi megyénknek magyar kálvinistaságot képező alig $\frac{1}{3}$ részében 7 olyan takarékpénztár virágzik, mely évenként négyszer kicserélendő váltóra 11—13 százaléknál olcsóbban senkinek sem hitelz s ezen takarékpénztáraknál a mi hitsorsosaink 2—3 millió értékig állanak kötelezettségben a nélkül, hogy azon pénzügyintézetek csak egy fillért is veszélyeztetve látnának; tudva továbbá azt, hogy ha más felekezetek lelkészei az anyagi érdekelttség ezer meg ezer szálaival igyekeznek hiveiket magokhoz csatolni, akkor ez reánk nézve kétszeresen kötelesség, mert mi úgy szólván minden anyagi jót a hivek áldozatkészségéből nyerünk: elodázhajjuk-e magunktól ama legszentebb feladatot, hogy hitfeleinkkel, a kikkel együtt élünk vagy halunk, mert ha ők tönkre mennek, akkor nem lesz többé lelkési kar sem, a melynek gyámintézetre lenne szüksége! éreztessünk valahára olyan jótéteményt, a mi ugyan nekünk semmi különös áldozatunkba nem kerül; de reájok nézve áldássá leend, mert általa olcsóbb és nyugodtabb kölesönhöz juthatnak?!

„Nem vonjuk kétségbe azon pénzügyintézet jó hitelét, melyre bizatnék a 32. §. szerint összes vagyonunk kezelése: mindazáltal nem találjuk eléggé indokoltnak, hogy összes javaink egyetlen ponton, tehát mindent egyszerre kockára téve, helyeztessenek el és pedig akként, hogy mig nekünk a kamatoztatásból csak a morzsalék jutna, addig az érdekeink iránt teljesen részvétlen idegen

intézet kövérre hizlaltassék a jövedelem oroszlanrésze által. Positiv javaslatot e részben azért nem teszünk, mivel meg vagyunk győződve, hogy útmutatásunk nélkül is megtalálható a viszonyainknak megfelelőbb és jövedelmezőbb elhelyezés, valamint az egyszerűbb kezelési módokat is.“ Így hangzott egyházmegyénk véleménye 1894-ik esztendőben abból az alkalomból, mikor az egyházmegyék a „gyámintézeti-tervezet“ feletti véleményök beküldésére felhivattak, s ez a vélemény nem volt légből kapott, alap nélküli ellenkezés; mert a dolgok folyásával ösmerős érdeklődők előtt már akkor bizonyítékul szolgálhatott a közalap vagyonának kezelési módja s ezen vagyonnak csekély jövedelmeztetése irányt adhatott volna arra néze, hogy a jövőben a változtatni valókon miképpen változtassunk!

Ha most egy új évtized kezdetén végig tekintünk a történeteken, lehetetlen nem constataálnunk azt, a mit a fentebbi vélemény nyilván hangoztatott. Nekem ugyan úgy tetszik, mintha éppen a miénkhez hasonló éheltelenségnek ítélete foglaltatnék az írás ösmert szavaiban: „a kinek vagyon, adatik annak; és a kinek nincsen, még a mijét gondolnák is, hogy vagyon, elvétetik tőle“. Mert azon különböző jövedelmi forrásokból, a melyeket az országos közalap megalkotása óta annyi fáradozással megnyitottunk — kétségbe-ejtőleg csekély eredményt tudtunk eddigelé a közjóra biztosítani — miután érthetetlen gazdálkodási rendszerünk abban határozódik, hogy mindazt, a mit egyik kezünk fáradságosan, kinos muukával összegyűjtöget, tele marokkal szórja szét a másik kezünk!

Más alkalommal fogom ezen állitást igazolni.

Beregi.

TANÜGY.

Tanügyi bizottsági gyűlés. Vallásoktatás.

A beregi reform. egyházmegye ügybuzgó és munkában soha ki nem fáradó nagytiszteletű esperese f. év jan. 17-én Beregszászba hívta össze a tanügyi bizottság tagjait, hogy a tanterv-revisió felett az iskolai köröknek már előbb ez ügyben beérkezett véleménye felolvastassék s tárgyalás alá vétessék.

Kuruc hideg idő volt. Abban a hizemben voltunk, hogy vajmi kevés számmal leszünk a szorosabb értelemben meghívott, a tanügyi bizottsághoz tartozók és ime: látszik, hogy Beregben a lelkészeknek szívőkön fekszik a tanügy, ez a szűkebb körű egyház tanügyi gyűlés majdnem egy egyházmegyei gyűléshez hasonlított, tekintve a megjelentek nagy számát, kik aztán erős vitatkozási kedvvel, nagy apparatussal néztek eleibe a tárgyalás alá veendő revisiói javaslatoknak.

Ez a buzgó részvét s vitatkozási kedv okozta, hogy a vélemények oly tág térre ágaztak szét, miszerint a d. e. 9 órakor megkezdődött gyűlés még d. u. 1 órakor is csak annyit határozott, hogy feltétlen szükséges több tanítóval bíró iskolában az osztott, egy tanítóval bíró iskolában pedig, az osztatlan tanterv. Részletezésbe menve azonban, a vallástannál már oly hullámokat vert a valláshoz ragaszkodás és buzgóság, hogy az elnökség azon indítványt tette, miszerint a köröknek beadott véleményes javaslat adattassék ki egy öttagú bizottságnak, melynek tagjai azokat áttanulmányozva, azokból és saját véleményeikből készítsen egy elfogadható javaslatot az egyh. megyei közgyűléshez, a mely a már így előre elkészített javaslatot tárgyalás alá veendi.

Ezen öttagú bizottságba kinevezve lettek: Nagyt. Kallós Tivadar beregszászi, Vigvári Mihály beregi, ifj. Lánzy József eszteromi lelkészek, Almásy Sándor beregszászi kántor-tanító Szász Gábor beregi tanító urak, mint a tanügyi bizottságnak tagjai.

Vajha a munka, melynek elkészítésére kinevezve lettek, ne csak az egyházmegye, de az egyházkerületi közgyűlés figyelmét is magára vonhatná s tanügyük csak egy porszemnyit is előmozdíthatná.

Ennyit a lefolyt gyűlésről. És most nagytiszt. szerkesztő úr engedje meg, hogy az én saját egyéni véleményem n. becsü lapjában elmondhassam, azon reményben, hátha lehetnek hasonló vagy ellenkező véleményűek, kik tekintve hogy mindnyájunké a vallás és azt is tudom, mindnyájan szeretnénk ha boldogító vallásunk erős alapon nyugodhatna, becses engedelmeivel kieserülhetnék véleményeiket.

Szerintem, és azt hiszem, minden igazán érező reform. emberre nézve is legfőbb s leginkább intenzív kérdés a vallásoktatás, illetőleg a vallásoktatás kézikönyve. Valószínűleg sok más dologban meg lehet velem alkudni, de ez előttem olyan valami, melyből engedni nem tudok. 16 éve hogy lelkész vagyok és ez a 16 év tanított arra, hogy ne csak elméletileg, de gyakorlatilag is foglalkozzam az egyház és iskola ügyeivel, előbbre tévén némely dologban a praxist a theorianak.

És mit mutat az iskolai életben a teoria és praxis? Iskolai növendékeink felületességét, iskolai növendékeinknek ev. ref. vallásunkban legtöbb helyen a járatlanságait, elannyira, hogy midőn egyik vagy másik gyermekhez kérdést intézünk, melyik felekezetnek vagy tagja X vagy Y, — azt sem tudja, mit feleljen; — sőt a midőn a konfirmációs oktatást kezdjük tanítani, lelkünk faj, hogy az iskolai életben csak magoltatunk s nekünk a legalantabb fokon kell kezdenünk: „ki teremtetted e világot.“ A helyett, hogy az iskola előkészítője lenne a konfirmációs oktatásnak, hogy a lelkész helyes alapon haladva, legalább némileg magasabb oktatást is adhatna a gyermeknek, a primitív dolgokkal kell foglalatzkodni. Vajjon mikép ösmertethetjük gyermekeinket reform. egyháztörténelmünkkel, hogy erős, edzett viharban is megálló egyháztagokat neveljünk? Megjegyzem, hogy soha sem városról szólok, hol a 6—12 évig a teljes beiskoláztatás van, hanem a falúról, hol nem ritkán találhatunk III. osztályban is 12 éves gyermeket, hol a viszonyok másak, és sokkal alantabb fokon álló értelmesség van az iskola növendékeinél, mint a városi növendékeknél. S ugyan mit cselekedjünk mi lelkészek ilyen esetben? Bizony kezdenünk kell a kezdet kezdetén.

Sőt a legjobb beiskoláztatásnál is nem ritkán sok bajunk van, nem értik meg a gyermekek a tanultakat. És ennek legfőbb oka a kiadott tankönyvek, melyek haszonnal taníthatók talán Debrecenben, hol értelme- sebb s nagyobb intelligenciával bíró gyermekek lehetnek, de falún, hol a földműves nép és selédek gyermekei vannak, s hol tehát az értelmesség is alacsonyabb fokon áll. *határozottan sikerrel nem használhatók*, sőt a legkitünőbb tanítónak is nagy fáradtsággal jár tankönyveink kezelése.

Kell tehát először is egy oly vallástani kézikönyv, mely megfeleljen a követelményeknek; megfeleljen a gyermek értelmességének, legyen olyan, melyet meg is értsen, tanulni is szeressen, s végre a szegény szülék anyagi helyzetének is megfeleljen.

A mi tankönyveinktől nem akarom én elvonni a

dicséretet; elősmerem s azt hiszem, el is ösmeri mindenki, hogy nagy tudással, kitünő beosztással, alapelve- vel vannak megírva, de a gyenge gyermeki értelem a sok helyen körmondatos s általában nehéz iránylyal írott tankönyvekkel megbarátkozni nem tud és tulajdonkép- pen egyremegy, ha ezek helyett annak a falusi gyer- meknek dogmatika theológiát adunk is kezébe. Mit is mondott Filep a szerezesen komornyiknak, midőn az Ézsaiás prófétát olvasná? „Vajjon érted-e a mit ol- vassz?“ vajjon nem méltán ilyen formán vagyunk-e mi gyermekeinkkel és tankönyveinkkel? Ha mi is meg- kérdeznők ama kicsinyeket, vajjon nem azt a feleletet kapnók-e mit Filep, „mimódon érthetném, hanem ha valaki megmagyarázza nekem?“ De hát van-e minékünk mindenkor egy-egy Filepünk? Ne feledjük mi Pál ap. ama mondását: „tejnek italával tápláltalak titeket és nem kemény eledellel, mert azt még nem szenvedhe- titek,“ kemény eledel a mi tankönyvünk is, és hogy még keményebb legyen, — tapasztalásból tudom, — hogy vannak egyes tanítók, kik jóakarattal könnyíteni akarván a nyelvezet nehézségén, kizárásokat eszközöl- nek itt és amott a feleletekben s bizony-bizony meg- történik, hogy még zavarosabb lesz a megtanulandó anyag.

Világosságot, egyszerűséget szeretnék én látni val- lástani kézikönyveinkben, melyet egyszeri elolvasásra felfog a gyermek, magáévá tehet és megmarad nála egész életén.

Legközelebb olvastam hogy „a vallásoktatást in- tensívebbé kell tenni, mivel a vallásoktatásnak nincs meg a kívánt eredménye,“ „a mi nevelésünk mellett ifjainkból akár zsidó, akár pápista, akármiféle vallású is lehet.“ Kemény szavak, de részben igazak, én azon- ban nem abban találok a hibát, a miben „M“ író ta- lálja, (lásd Prot. Lap 1900. 12. sz.) t. i. a Szokrateszi módszernek nem követésében, a hiba benne van a tankönyv-nyelvezetben; legyen a tankönyv könnyed, a gyermek értelméhez alászállott s végre legyen a tan- könyv partikulatim és in tótó ev. reform. szellemben írott és az ev. reform. hitet szolgáló.

A mi az osztályonkénti (I—VI.) felosztását illeti a tananyag, megvallom éppen azért, mert gyermekeink- nél, ifjainknál, reform. vallásunkhoz erősebb ragaszko- dást óhajtanék s nagyobb hithűséget szeretnék látni, hogy „a mi nevelésünk mellett akár zsidó, akár pápista, akármiféle vallású is“ ne lehessen, a vallástaniást osztályonként egész más rendszerbe szeretném önteni. Lehet, hogy ebben itt-ott tévedhetek is, mert bár a paedagógiával, ha foglalkozom is, nem tartom magamat szakavatott paedagogusnak; engedje meg azonban nt, szerkesztő úr, hogy véleményem ebben is szabadon nyilváníthassam.*

Az I. osztálynál első félévben rendszeres vallás- tanítás nem alkalmaztathatván, első sorban rövid érte- lemgyakorlatok által azon viszonyok ösmertetendők meg, melyekhez a gyermekek legközelebb állanak. II. félév- ben a tanítás eredménye az Isten megösmeréséhez ve- zessen, rövid vallásos versecskék és imák lennének tanítandók.

II. osztályban már rendszeres vallástaniás végez- tetik; tananyagul felveendő lenne a teremtés története és az első bűn. Ez utóbbi tételbe mint most, úgy ezután is felveendő lenne „azonban nem hagyta Isten vigasz- talás nélkül az embereket,“ küldött vigasztalót, ki az

* Szívesen; az eszmék eszmék által csiszolódnak, mint a gyémánt a gyémánt által. Szerk.

Ur Jézus Krisztus. Ezek után nyugodt lélekkel áttérnek Jézus születésére; tanítandó lenne emellett Jézus gyermekora, Jézus a gyermekek barátja, Jézus megkeresztetése, tanítványok választása, Jézus csodatételei.

III. osztályban: hegyi prédikáció, Jézus szenvedése, halála, az urvacsora szereztetése, Jézus feltámadása, mennybemenetele, Szentlélek kitöltetése, nem különben hit és erkölcsi kérdések.

IV. osztály: Rendszeres hit és erkölcsi tan a rövid útmutatás szerint a II. rész a sakramentomokról; a keresztyén eklézsiáról, az embernek életutáni állapotáról. A bibliai történetek, olvasás útján ösmertetése; egyháztörténelem különösen a magyar reformáció rövid ömertetése.

V—VI. osztály: Bibliaösmertetés, a ker. hitfelekezetek közti különbség; az ev. ref. egyház szervezete, ezek mellett II—VI. oszt. ig a zsoltárok, dicséretes, imák.

Vannak, kik a symbolikát ajánlják a VI. o osztályban; nem látom szükségét a falún, annyival inkább, mert legtöbbször a IV. osztályban már elérkezik a 12 év s tovább, ha bármily szigorúan végrehajtatik is az isk. mulasztás büntetése, a 12 éves gyermek többé fel nem megy az iskolába s legtöbb helyen az V—VI. osztályt 2—3 gyermek képviseli.

Hogy a fentebbi felosztást eszközöltem, tudom hogy vannak sokan, kik ellenvetéssel élnek, de én a legjobb akaratú, legnagyobb buzgósággal azon vagyok s az elvem, hogy gyermekeink ösmerjék meg a saját vallásukat, ev. reform. hitüket világosan, alaposan, hogy soha semminemű ajánlat, hitegetés, eselfogás el ne tántoríthassák azoktól.

Minek megtönni a gyermek fejét a Kain és Ábel, József történetével,* Ábrahám hivatásával, Mózes történetével és hol és melyik iskolában a tantervnek neglálásaival Isten tudja me yik, ó-szöv. történetel.**

Tudom én azt, hogy az ó-szövets. iratok a mi hitünk alapját képezik, de én részemről elégnék tartom, ha ebből az alaphoz nem oly magas rakatik is csak aztán azt ösmerje, azt tudja az a gyermek, a mi neki élet és üdvösség. És ha ez így lesz, én meg vagyok győződve a mi nevelésünk mellett nem lesz gyermekeinkből s ifjainkból sem zsidó, sem pápista, sem semmi más vallású, hanem lesz igaz, jóra való, hitbuzgó református. Bizony ebben is tanulhatnánk mi a róm. kath. atyánkfiaitól, nézzük meg csak azoknak vallástani könyveiket s látni fogjuk hogy azoknak legfőbb elvök, hogy gyermekeiket a legszigorúbban saját hitükre tanítsák s nem töltik el a földmívelő gyermekek oktatására szánt időt a zsidók Egyiptomból való kijövetelének hosszadalmas tanításaival.

A Debr. Prot. Lap ez évi 2-ik számában ezt olvasom. A mohamedán theologia fakultás felállításáról: „a tantárgyak között első helyen áll a Korán tanulmányozása és az Izlam története.“ Az irói megjegyzés reá ez: „az irigység sem mondhatja, hogy ezek a törökök nem okosan járnak el.“ Ime: itt a példa, igaz hogy nem theologiai fakultásról szölok, de a cél egy, mert célunk hithű vallásos embereket nevelni.

És most igen kérem a nt. szerkesztő urat, engedjen meg, ha ezzel az ügygyel tovább is foglalkoztam, mint

* A József története egyike a legszebb, legtanúságosabb bibliai történeteknek, melyet a gyermek szerfelett nagy örömmel tanul.
Szerk.

** A nélkül hogy tiszteit barátunk érvelésének részletes bírálatába belebocsátkoznánk, megjegyezzük, hogy az ó-szövetségről épen nekünk kálvinistáknak *hittani fontos szempontokból* (!) soha sem szabad kicsinyítőleg nyilatkoznunk.
Szerk.

kezdetben akartam* de megvallom, hogy én egyedül gyermekeinknek iskolai nevelésében találok fel azt a biztosítékot, hogy erős kálvinista nemzedékünk legyen, s nem kell félnünk a jövőtől. Ha az iskola nem nevel vallásos gyermeket, hiába a mi nagy gonddal s teljes igyekezettel teljesített konfirmációs oktatásunk, hiába a mi predikálásunk, elröpül az, mint pusztába ejtett szó, olyan az, mint a jégből épített ház, ez addig tart míg a napfény meg nem sűti, amaz míg a templom ajtón a hívek ki nem jönnek.

Egyébiránt várjuk a legjobbat.

Csaroda, 1901. jan. 23.

ifj. Lánosy József.

IRODALOM.

Gyászbeszédek. Imák. Siribeszédek. Irta **Hetesey Viktor.** Ara 3 korona. Zombor, 1900. 8° 136 lap. Ómoravica sok talentumú, munkás lelkésze egy újabb kötet művel gyarapította az egyh. irodalom terén szerzett érdemeit. Alig is van már a gyakorlati papság irodalmának ága, amelyben nem jeleskedett volna. Ezúttal a koporsók és sírok felett szólal meg. Tudjuk, hogy ő a franciák tanítványa, sőt dolgozatai jórésben franciából vannak fordítva a legkiválóbb francia mesterektől. A kezünk alatt lévő újabb kötetében is 16 gyász- és 1 siribeszédek van részben francia szerzők után adolgozva, a nagyobb rész azonban eredeti. Hetesyt már ismeri és szereti a ref. papság s így nem kell sem méltatnunk, sem ajánlanunk bővebben. Ezen kötetének is ugyanazon előnyei vannak, mint a megelőzőeknek. Egy prédikátor, aki nem pózol, nem fölleng, nem cikornyáskodik, s nem csik álpáthosza. Olyan józan, egyszerű, természetes, minden szenvelgéstől ment, rövid beszédek és imákat ad, hogy szinte a retorikai stílusnak, a színezésnek hiányait érezzük bennök. A rövidségre törekvést különösen hangoztatja előbeszédében. L-hetetlen is azt minden művelt embernek nem helyeselni, mert szívtépő, hosszú gyászbeszédekkel kinpadra vonni az amúgy is elalélt lelkeket, ellenkezik minden humanizmussal. „Pár csepp enyhítő balzsam a sebzett szívekre s néhány figyelmeztető szó a közönséghez,“ — mondja Hetesey nagyigazán. Ennyiből áll csakgyan manapság a temető lelkész tiszte. E feladat betöltésének elősegítésére nagyon ajánljuk a Hetesey könyvét, mellyel szemben egy megjegyzést még sem hallgathatunk el. S ez az, hogy a szerző nem szerencés verselő, s nincsen poétai vénája. Legjobb hát, ha nem is próbalkozik versekkel. Itt-ott (igaz, kevés helyen) közölt sorai gyöngék. Kár volt a „Nincs már szívem félelmére“ utolsó sorait is átalakítania. Így nemcsak, hogy nem jobb, de határozottan erőtlenebb ez a szívhez szóló dicséret-versszakunk.

Der Protestantismus am Ende des neunzehnten Jahrhunderts in Wort und Bild. Ezen cím alatt egy hatalmas munka készül most Berlinben. Ugy gondoljuk, hogy II. Vilmos császár akaratából, de minden esetre az ő intentiója szerint. A nagy mű nem a tudósok számára iesz írva, hanem az egész német nép számára. Felőiel, s képekkel illusztrálja a protestantismus történeti fejlődését. Hogy mi volt az evang. keresztyénség a reformatio idejében, mi — későbbi

* Nagyon szíve en nyitottunk tért.

Szerk.

korok változásaiban és micsoda ma? Szól minden háznak, minden családnak, a hol a „német vallás“, az apák hite még él. A hatalmas mű érdekében egy erőteljes duzzadó, büszke nemzeti érzéssel telt, s minden ízében hatásra számító szózatot intéztek a német néphez. Szinte érezzük ebben a császár imperialismusát és halljuk dörögni a Bismark kevély mondását: Fürchte Gott, sons nicht! De mintha a Los von Rom mozgalom elősegítésére is volna szánva, annyira kidomborítja a protestantismust, mint egyedüli német vallást. Mi magyar kálvinisták, a „magyar vallás“ hívei is tanulhatunk ebből a szózatból, s azért egész terjedelmében közöljük: „A német erő gyökere a német vallás. A német, a germán kedély mélyében nyugszik a férfias keresztény vallásnak rejtett kincse: a bensőségteljes ker. érzület. A valódi német faj, a valódi ker. faj. Így volt ez atyáink idejében és így lesz — Isten segítségével — unokáink idejében. A germán törzsek vallása a reformáció keresztényisége. A prot. keresztényiség az a vallás, amely a németiség lényét a maga erejével és büszkeségével nem elnyomja, hanem kifejleszti; az evang. keresztényiség az a vallás, amely a német derült életfelfogást a maga vidám bensőségével nem elpuhítja, hanem megerősíti és meg-nemesíti. És amit századunk folyamán a germán eredetű népek győzelmesen ragadták magukhoz a világalmat, úgy lép át a prot. keresztényiség is a legteljesebb reménnyel az új század küszöbén formáinak csudálatos különféleségeivel és gazdag alakulásaival, mint a ker. műveltség valódi hordozója. A protestantismus az a szikla, amelyen a német törzsek, a germán fajok műveltsége fölépül. A protestantismus alapja az ő politikai tartalmuknak, erkölcsi derékségöknek, ellenállhatlanul győztes tudományuknak, erőteljes duzzadó művészi alkotásaiknak. A protestantismus a mi dicsőségünk a múltban a mi erőnk a jelenben, a mi reményünk a jövőben.“ Ime így beszél a német protestantismus. Szórol-szóra áll ez a magyar protestantismusra is.

Az „Uj Idők“ című szépirodalmi hetilap ez idejében a szerkesztő, *Herczeg* Ferenc kezdett meg egy pompás kor-rajzot a magyar királyság megalapítása s a keresztényiség behozatala idejéből. Mint irodalommal foglalkozó, nyelvünk fejlődését is alaposan ismerő elfogulatlan férfiú, *keresztényeket* s nem *keresztényeket* ír regényében. Ezen az eljárásán megütközik egy „hithű“ katolikus olvasója s meginterpellálja a szintén katolikus szerzőt, hogyan mer *keresztényt* írni *keresztény* helyett, holott Krisztus követői közül csak a nem katolikusok nevezik magukat az előbbi módon. Erre aztán a szerkesztő kioktatja duzzogó interpellálóját egy szerkesztői izenetben, melyet érdekes voltánál fogva egész terjedelmében közlünk a következőkben:

„Őn megütközik azon, hogy a *Pogányok* szerzője *keresztényt* ír *keresztény* helyett. Őn szerint ez „történelmi szempontból helytelen, mert Szent István idejében keresztényekről, a hogyan Krisztus nem katolikus követői nevezik magukat, szó sem volt. Etimologice is helytelen, lévén a szó gyöke *kereszt* és nem *keresztty*.“ Őn ezt nem jól tudja. A reformáció előtt a magyarok mind *kereszttyének* voltak, illetőleg *körözttyien*-ek. A bécsi Ehrenfeld-codexben, a mely jóval Luther születése előtt kelt, ez olvasható: „a pöcosokat hiuyauala kereszttyéneknek.“ A Tihanyi-codex „köröztien lelkök-“ről

ír, a Domokos-codex (1517.) „kereszttyeneknek zerelmes taneytoyok“-ról, az Érdi-codex „kereszttyen-seegnek annyaat“ említi. A szó a christian (us) megmagyarosodása; a *tian*-ból lett *tien* (köröztien) és *tyén*. A *keresztény* felé csak Pázmány óta hajlik a nyelvszokás.“

A nyelvtörténeti szótárra alapított emez alapos kioktatáshoz a magunk részéről még csak azt kívánjuk kiegészítésül megjegyezni, hogy a hivatott szót a szláv-ból vettük át, mint annyi sok más szavunkat is, s ott már a *christian krisztyan* alakban volt meg, ebből lett a magyar *kereszttyén*. Mindenesetre örvendetes jelenség, hogy különködő atyánkfiai olyan tekintélyes helyről veszik a helyreigazítást, a milyen a *Herczeg* Ferenc lapja, a melyet eretnokséggel még a jésuiták sem igen vádolhatnak. Helyreigazítás képen pedig hangsúlyoznunk kell, hogy Pázmány óta is csak a történelmi igazság iránt merőben érzéketlen pápista nyelvszokás hajlik, a „keresztény“ felé.

Vadászat és állatvilág ez évi első száma Parthay Géza szerkesztésében következő érdekes tartalommal jelent meg: Hetvényi Géza: Állatvilág a laboratórium-ban. Dörning Henrik: A Csonttollú madár. Vlachovics Auxentius: Valami a füzikekről. Kardos Árpád: Egy egyszerű de jó aquarium; A hangyák és rabszolgáik. Fónagy József: Vadász csalafintosságok. Bársony István és ifj. Bartal Aurél: Még valami a nyúlról. Báró Born Frigyes: A kotorék ebek idomításáról. Szalkásszörű foxterrier szuka. Balay Bódog: A damaszt és acél, mint fegyvercsőanyag A kis vízi-csibe. Az országos ebtenyésztő egyesület felhívása. Az ideai tenyészvadász, foxterrier és tacsó versenyek. A lap tiszteletbeli főmunkatársa: Bársony István; az ebtenyésztési részt Buzzi Géza Félix vezeti. A *Vadászat és Állatvilág* évi előfizetési ára 4 frt. Mutatványszámot ingyen küld a lap kiadóhivatala Budapest, VII., Rottenbiller-utca 30. szám.

Kiadói jelentés. A Lampel Róbert-féle (Wodianer F. és Fiai) cs. és kir. udvari könyvkereskedés Kiadói Jelentés címmel számol be tavalyi egy évi kiadói munkásságáról, s valóban hazafias örömeinkre szölgál látni azt, hogy egy magyar cég egy év alatt egymaga több, mint háromszáz kötet könyv kiadásával vett részt a magyar könyvpiac szükségleteinek fődözésében. A jelentés szakok szerint állítja össze a kiadványokat és teljesen megfelel egy évi katalógusnak.

A Magyar könyvtár, mely a cég újabb vállalatai közül való, 62 számmal bővült egy év alatt. Megérte jubileumi 200. számának megjelenését. Ugyancsak tavaly indult meg a Magyar Könyvtár kötött kiadása is. A szépirodalmat illetőleg említésre méltó, hogy a cég megindította Dóczy Lajos munkáinak első végleges kiadását, s a csók és a Faust meg is jelent már az új díszes kiadásban. Gyönyörű két díszkötéses Petőfi-kiadást is rendezett a cég, a melyet kiváló hazai művészek 52 eredeti képe ékesít. A szakkiadványok közül folytatta a cég ismert törvénygyűjteményének kiadását. Kiadta rendes iskolai kiadásait a legkülönbözőbb tudomány-ágakban. Az új középiskolai tanterv szerint, mely a múlt évben a II. és III. osztályban lépett életbe, kiadott számos jeles új tankönyvet, melyek egytől-egyig elnyerték a miniszteri approbációt. Kiemeljük, hogy Francia Könyvtár és Német Könyvtár címmel kettős új vállalatot indított, azzal a céllal, hogy az iskolából kiszorítsa a német és francia klasszikusok idegen nyelvű

magyarozatos kiadásait. Kiadta továbbá a Röder féle levél szerinti nagy német nyelvtant, a mely párja a világhírű Toussaint-Langenscheidt-féle nyelvtanoknak. A közokt. miniszterium Hivatalos Közlönye is a cég kiadásában jelenik meg. Említendő még a cég szebbnél-szebb ifjúsági kiadványai, a Kis Könyvtár 10 új száma, továbbá a magyar korona országainak hegy- és vízrajzi, valamint politikai nagy fali térképe Gaebler—Cherventől. Kiváló disze végül könyvpiacunknak a cég: A világ iparművészete Párisban című kiadványa, a melyet 305 gyönyörű kép díszít. A kiadói jelentést a cég bárkinek megküldi ingyen.

A Magyar Könyvtár-nak most jelent meg januári sorozata, mely ismét hat számmal gyarapítja e gyűjteményt. Köztük van Ambrus Zoltán Arnyékalakok című novellás kötete, a 205. szám, melynek gyöngyszeme A gerolsteini nagyhercegnő című elbeszélés. Modern elbeszélőt mutat be a 206. szám is, a mely Kazár Emil néhány értékes művét gyűjti koszorúba. A 202. szám Kisfaludy Károly három örökéletű, pompás kis szindarabját teszi a nagyközönség számára hozzáférhetővé; ezek: a Mátyás deák, a Hűség próbája, és Szilágyi Mihály szabadulása. Ezt a füzetet Bánóczy József rendezte sajtó alá. A külföldi elbeszélő irodalmat Dickens három szép elbeszélése képviseli a Vázlatok című kötetből. A nagy író erőteljes, markans stílusát a fordítók G. Pogány Irma és Pogány Margit nagy szerencsével tudták visszaadni. A 201. szám Cornelius Nepos életrajzaiból közli a legfontosabbakat dr. Székely István jeles fordításában, bevezetésével és jegyzeteivel. A 203. szám színmű: Eugène Brieux: A böleső című háromfelvonásos drámája, a mely a Nemzeti Színházban csak nem régebben aratott nagy sikert, s most kerül sorra a vidéki színpadokon. Fordította Gábor Ignác. A „M. K.” legközelebb bocsátja ki képes katalógusát, mely a teljes lajstromon kívül a benne szereplő írók arcképét is közli. Ezt a lajstromot is ingyen küldi szét a Wodianer F. és Fiai-féle könyvkiadó hivatal (Budapest, Andrássy-út 21.), mely a 206. számot részletfizetésre is szállítja.

KÜLFÖLD.

A bázeli missio.

(Vége.)

Kinában a missiót megkezdeni szinte erkölcsi kötelessége volt Bázelnak, azon lelkesedésnél fogva, melyet a missió barátaiban az ottani missio úttörőjének **Gützlaffnak** jelentései keltettek. Az 1847. évben érkezett meg **Hongkongba** két bármeni és két bázeli hittérítő, közöttük **Lechler Rezső** a ki egész 1899-ig aktív szolgálatban maradt. Akkor nyitotta meg Kína az idegenek előtt az 5. első kikötőt; egyébként pedig el volt zárkózva s a többek között egyszer az is megtörtént, hogy Lechlert a kínai területekről kikergették, nem is szólva a rablásokról s másnemű bántalmakról. Honkongban, — mely 1842 óta angol birtok volt, — alakult meg 1851-ben a hakka-törzsből a legelső gyülekezet. Az átellenben fekvő területen aztán a bázeli missio az elmúlt 50 év alatt 13 állomást alapított, melyek, mint lánc, átfogják az egész kantoni tartományt. Nagy eredményeket még eddig nem mutatott fel; a gyülekezetek ma még csak 6 vagy 7000 lelket számlálnak. Hogy a kínai megtestesült materialista, ki még istenitisztetést is hasznosság szempontjából mérlegeli,

a gyülekezetekben is sajnosan lehet tapasztalni. Különösen az utóbbi években, mikor a növekedés nagyobb volt, sikerült a gyülekezetekbe, minden elővigyázat dacára is némelyeknek belopódnia, a kik nem a Krisztus keresztyént akarták lelki idvességükre felvenni, hanem a hittérítő elnézését szerették volna földi érdekeikért kizsákmányolni. Az 1900. év vihara kemény próba volt, mert habár a keresztyéneket déli Kinában nem üldözték is, mint északon, mégis hozott ez az év elég sok bajt. Reméljük azonban, hogy Istennek kegyelme sok kínai keresztyént megtisztítva és igaznak bizonyítva vezet ki a kísértetből. Ha Kína nyugat előtt teljesen nyitva lesz, akkor ott a missióra nagy feladatok várnak. Mindenféle lelkületű emberek fognak akkor a keresztyénséggel érütközésbe jönni, s bizony nehéz lesz az egyház kapút nagyon tágra nyitni s az egyházat mégis minden tisztátalanságtól megóvni. Mindazáltal mi csak örvendő nézünk ezen idő elé. Az Isten készítsen el rá bennünket!

Csaknem 40 évvel később mint Kinában, megindult a hittérítés **Kamerunban** is. Nagyon nehezen szánták rá magukat egy második holt területet munkába venni. De ismét kényszerhelyzetbe jutott a missio most már nem a missio barátainak fellángolása folytán, hanem a német testvértársulatok kérelme folytán s annak következtében, hogy a missióra tagadhatatlanul szükség volt az új német területen, melyet az angol baptisták feladni akartak s Róma már szemét vetette rá, s a német evangélikusok által kikapart gesztenyét gyorsan javára szerette volna fordítani. 1886. december 23. adikán érkezett a 4. első bázeli hittérítő Kamerunba, kik közül egy négy nap múlva áldozatul esett a klímának. Időközben beigazolta a tapasztalat, hogy 10 hittérítő közül, a kik Kamerunba mennek, 3 a legelső években elpusztul. De már a 3-ik esztendőben örömhírek is kezdtek szállingózni Kamerunból. A német kormány erélyes fellépése és az európai kultúra behatolása, volt az Isten kezében az eszköz, hogy a tengerparti törzsek között a lélek hovatovább felébredjen, minek következtében aztán főleg a finemű ifjúság is hozzáférhető lett a missióra nézve. Azok a bálványok, fetisch-szobrok és képek és varázseszközök, melyek a bázeli missio iskola múzeumában vannak, a legsötétebb pogányság felett kivívott néminemű győzelem bizonyosságai. A gyülekezetnek ma mintegy 2400 tagja van. Természetesen valamely új időnek a győzelme még nem jelenti egyszersmind az evangélium győzedelmét is. Sokakra nézve, a kik az isteni ügynek könnyen megnyerhetőek valának, később az ár nagyon drágának, az istenországa meg kevésbé kézzelfoghatónak tetszett, tehát megbánták lépésüket s visszatértek pogány táncokhoz és a pálinkához. Ezenkívül az utóbbi évek alatt a külső nehézségek is megnöttek. Az a mód, a hogy az ültetvényes társaságok eljárnak, sok zavart okoz; s különösen az egyházfegyelmet nehezíti meg a fészkelődő római ellenmissio. De azért a gyülekezetek mégis csak növekednek. 1110 iskolába 3500 növendék jár, s ezeknek $\frac{3}{4}$ része pogány. A gyülekezetekben és iskolákban tapasztalni lehet, hogy a jó mag sok szívben kikél. A gyülekezeteknek az istenigéjével való fáradhatatlan gondozása s aztán hűséges, kellőleg előkészített prédikátorok és tanítók nevelése, ez most a kameruni missio legközelebbi feladata. A mellett pedig az ország többi része, északon és északkeleten, mely már most is nagyjából az Izlamnak esett zsákmányul, még ma is hiába vár az evangéliumra. Hanem a partvidék a missiónak minden erejét és eszközét hatalmasan

igénybe veszi; holott az előőrök a birodalom belső részének még csak a szélein is alig tudtak keresztülhatolni. Ne felejtsük el a szegény Kamerunról!

Mindenütt, szélteben hosszában a buzdítás az előmenetelre! Tehát mindenütt égető szükség az eszközökre emberekre, mindenkifelett pedig a bölcsességre bátorságra, szeretetre, egyszóval a Szent Lélek ajándékaira. De nemcsak kifelé kell építeni a missió-gyülekezeteket, hanem növekednie kell annak belsőleg is, a mennyire csak lehetséges, számban, terjedelemben, mindenestre azonban az odaadásban s lelki erőben. Igaz örömeinkre szolgál, hogy a munkában velünk magyar barátaink is kezet fogtak. Isten növelje ezeknek a számát és buzgalmát.

E.

A holland egyházi életből.

Belmissió; keresztyén iskola.

III.

A hitből származó, szeretetből jövő munkálkodást az egyház, a vallás érdekében: a belmissio körébe számítjuk. Küzdeni odaadással a keresztyénség megőrzéséért, terjesztéséért; felkarolni s szíven viselni a kicsinyek, az egyház jövő tagjainak ügyét; a vallás érdekében küzdeni, a jótékonyág számos jelét gyakorolni: mind a belmissio körébe tartozik. Hogy milyen lázas tevékenységet fejtenek ki e téren a kicsiny Hollandiában, kísérjük figyelemmel először a keresztyén iskolák falai között.

A „keresztyén iskola“, a legjelentősebb, leghatalmasabb alapja a belmissionak Hollandiában. A felekezeti, egyházi iskolák voltak megmentői a reformatio idejében és azután következő időben a nép vallásosságának, hitének, önállóságának egyaránt.* Hiszen csak itt nyílt tér egyedül a hazai egyháztörténet, a vallás akadály nélküli, tanítására, sőt ez áldott munkálkodást is sokszor megzavarta ama százados küzdelem, mely az „iskolakerdés“ ügyében folyt és folyik szakadatlanul. Napi kérdés ez és nem sikerül állandó békét létrehozni. A legerősebb megpróbáltatásnak volt olykor olykor az egyház kitéve. Azonban a küzdelemben nem esüggedt el, sőt megerősödött, megedződött. Az iskolákat, „az egyház veteményes kertjeit“ megőrizte és megvédte minden időben, mert látták a vallás ápolói, hogy hitök végvára egyedül az. Az állam vezetésében felülkerekedett liberalismus sokszor durva kézzel sértette meg a nép vallásos érzését, időnként kiadott rendeletével, mely a „közös nevelést“ csupán a „társadalmi erények“ fejlesztését követelte, mélyen aláásta és fenyegette a vallásosságot. Nem lesz érdektelen figyelemmel kísérni a küzdelmet!

Még 1795-ig érintetlen volt e kérdés, az egész országnak erős protestáns jellegét elárulta minden iskola; terjesztői és művelői egyedül voltak ama fényes műveltségnek, melyről Hollandia mindenütt ösmeretes volt. A reformatio volt megmentője, alapítója a nép műveltségének, annak köszönheti szellemi nagy előhaladását is. Azonban 1802-ben hirtelen változás állott be. A túlsúlyra emelkedett szabadelvű párt, melyet a nap és nap jobban terjedő katholicismus is támogatott és ösztökélt, „az állami népiskolák“ felállítását határozta el. Először csak megszorította az vallástanítást az állami iskolákban, azonban 1806-ban

* Az iskolák államosításának szószólói ebből a példából is tanulhatnak. Szerk.

kiadott rendelet határozottan követelte, hogy az iskolákban „a társadalmi és keresztyén erények“ taníthatók csupán; míg a vallás tanítását teljesen az egyházra hagyta. „Tehát a vallástanítás még nem volt ezzel teljesen megakadályozva, a felekezeti iskolákban tanítható volt mindenütt. Sőt az állami népiskolákban is; csak az volt a cél egyelőre, hogy a vallásos dolgok előadása némileg korlátozva legyen; hogy a tanulók több időt nyerjenek az általános tudományok végzésére és a legfőbb vala az: levenni a nyomást a nem reformátusokról, hogy közös és egyszóval közömbös neveléssel a különböző felekezetek tagjait mintegy köteléssel összeköthessék. Ének, ima és bibliaolvasás még itt sem maradt el teljesen.

Azonban az államtöbbségének terve keresztülvihetetlen lett; meglátszott ez rögtön Hollandia és Belgium egyesítése után. A katholicismus feltünően kezdett terjedni az országban és az ultramontán had megkezdte erőszakos munkáját mindenben. Az 1806-ban kiadott rendelet megváltoztatását sürgették és teljesen „neutális“ állami népiskolák felállítását. Megszabadulni a prot. befolyástól: volt főcéljuk egyedül. 1830-ban hágtott tetőpontra a harc, mely végre is Hollandia és Belgium különválásával végződött.

A szétválás azonban nem akadályozhatta meg az ellenségeskedést, a kath. kisebbség, a mely később is összekötötésben maradt az állam előjáróival, követelte és erőszakolta a közömbös tanítási módszert, és igyekezett mindent, a mi prot., az iskolákból száműzni. És a kitartó erőszakoskodásnak eredménye is lett. Korlátozva lett a bibliaolvasás, rendeletileg áthelyezett az külön órákra, mikor a kath. gyermekek nem voltak jelen, okúl hozván fel ugyanis: a kath. gyermekek a prot.-okkal nem tanulhatnak együtt vallást, nem imádkozhatnak közösen. És míg az erőszakos kath. minoritas követeléseivel eredményeket ért el, mert mindeat igyekeztek kiküszöbölni a mi az ő szemökben unsympathikus volt: addig a prot. többség tehetetlenül állott.

1842-ben lett türethetlenné az iskola-kerdés! Ebben az évben jelent meg egy királyi rendelet, a mely szigorúan megtiltott: „a tanításban minden olyan kifejezést használni, a mely bárminő felekezeti gyermek vallásos érzékét bántathatná.“ Ekkor vette észre magát a prot. egyház, ekkor született meg a „keresztyén iskolák“ eszméje. Vallásos nevelésben részesíteni a gyermekeket: hangzott a felhívás mindenfele. De nehezen fogtak a kérdés megoldásához. Akadályok voltak: tehetetlenség és a szegénység is. Építeni kezdetek iskolákat ott, hol pénz volt és hol az állami tisztviselők nem gördítettek elibök akadályokat.

A ref. egyházban felébredt hitelet és vallásos lelkesedés, lázas módon igyekezett a viszonyon segíteni. Lapok útján és röpiratokban harcot vettek fel a liberális párttal és az államot nagy kötelessége teljesítésére hívták fel; vallásos népiskolákat követeltek. De nem vártak arra, hogy teljesítse az állam kérésüket, hanem gyorsan hozzáfogtak a munkához és a nép áldozatkészségéből, a szeretet adományokból egymás után építették a keresztyén iskolákat. „Keresztyén nemzeti nevelés“ szükséges, így hangzott a felhívás mindenfelé. „Keresztyén“ nem lehet a tanítás, ha csupán általános ismeretek taníthatók; ha az ima, a bibliaolvasás száműzöttetik az iskolából; „és nemzeti“ ismét nem lehet a tanítás, ha a hazai történet előadásában elhallgatni kötelesek a legmélyebb motívumait a vallásos és hazai szabadságharcoknak.

Azonban az államot kormányzó többség, dacára a felekezeti ref. mozgalomnak, haladt tovább saját útján. 1857-ben a parlamenti liberal és ultramontan többségtől hozatott egy törvény, mely a vallástanítást teljesen kiküszöbölte az állami iskolákból; egyúttal ragaszkodott a régi kimondott elvéhez, hogy az iskolákban csakis: „*társadalmi erények*“ taníthatók. Hogy mit értettek ez alatt, kitetszett a mellékelt magyarázathoz: hogy ha a zsidó és ker. gyermekek közös iskolában taníthatnak, a tanítás legyen olyan általános, hogy minden oldalról melegegdedést és kielégítést nyerjen. A keresztyéni szellemben való nevelésről, a vallásos fejlesztésről: egyáltalában nem szólt. Mások a „*társadalmi erények*“ alatt, *általános* erkölcsiséget és vallásosságot értettek; azonban, hogy ezek a szavak csupán diszítők valának, a gyakorlat keserűen bizonyítja.

A sokszoros sürgetésnek az lett végre az eredménye, hogy a „*keresztyén iskolák*“ építtetése mindenütt megengedtetett. A kathollikusok is kaptak az alkalmon; szaporították felekezeti iskoláik számát kettőzött erővel. Azonban a protestánsok sem maradtak el mellettök. A prot. tanítók és lelkeszek működtek a cél megvalósítása érdekében; „*keresztyén iskolák*“ építeni: hangzott mindenütt a felhívás. Számos tanító mondott le fényes állami állásáról és állott a ker. iskola szolgálatába munkálkodni. A nép szeretett adományaira támaszkodva csupán, lázasan haladt előre a nemes munka, úgy hogy rövid idő alatt közel 100 000 frt gyűlt be az iskolák építési költségére, melyből az egyházi vagyon némi pótlásával mintegy 170 ker. iskola építtetett.

Igy fejlődött évről-évre tovább; azonban 1878-ban nehéz veszély fenyegette ismét a helyzetet. A liberalis párt nem volt melegegdedve eddigi sikerével; a ker. iskolák számának fejlődése pedig mégjobban nyugtalanította a kedélyeket. Ujabb törvény hozatott az iskolaügyben. Az engedményt, mely a ker. iskolák építését jóváhagyja, nem lehetett visszavonni; igyekeztek tehát annak terjedését az 1878-iki törvénnyel korlátozni. Meghagyja e rendelet: „minden város avagy község, mely eddig állami iskolával nem bírt, ha nincsen is reá szükség, mert talán a szülék a ker. iskolával megvannak elégedve, azt építeni köteles. Ha a község, vagy város nem képes, a költség 3-ad részét fizeti az állam.“ Így költsége tetemes mértékben emelkedett a község lakóinak, egyrészt a ker. iskola fenntartására adózni s ezt szaporítá most az állami iskola költsége ismét. Így számítottak arra, hogy sok szüle szegénység miatt is kényserítve lesz gyermekét az állami iskolába küldeni. Azonban nem lett az eredmény teljes. A kik vallásosan akarták nevelni gyermeküket, csak a ker. iskolába küldték és a nagy kényelemmel és pompával felépült állami iskolák csaknem üresen maradtak, teljesen „*népszerűtlen*“ lettek.

És mennél jobban erősödött a szabadelvű párt, annál jobban terjedt a ker. népiskola mindenütt. 1860-ban még csak 170 volt és 1878-ban 420-ra ment annak a száma. Évenként és csupán a nép szeretetadományai-ból mintegy 20 iskola épült. Egyletet alakítottak, melynek címe volt: „*School met Bijbel*“, ez intézte a közös ügyeket és gondoskodott az anyagi ügyek kezeléséről. Évenkénti gyűjtése ez egyletnek mintegy 100,000 frtra tehető; azonkívül pedig, mindazon egyházközség, mely pártolója volt a ker. iskolának, saját kebelében szintén rendezett havonkénti gyűjtést, melynek eredménye 700—800 frtra tehető legalsóbb esetben.

S így folyt a harc a két párton állandóan, sőt

még napjainkban sincs az iskolakérdés teljesen tisztázva. Azonban a helyzet ma már teljesen más. A parlamenti viszonyok változtak; az ellentét nem oly erős a két fél között; az egyház hívei, illetve a ker. iskola hívei haladnak előre feltartóztatlanul, szaporítják a ker. iskolák számát. Ma a ker. és állami iskola fenn állanak egymás mellett, azonban vannak egyes vidékek, hol vezetői kérélhetetlen ellenségei egymásnak. Az állam szinte behuny szemmel nézi az iskolák működését; eltűri sok helyt, hogy az állami iskolában vallástanítás nyílltan történhessék, énekléssel és imával nyitják meg az előadásokat s a tanítók édesgetik a szülőket e szavakkal: „nem szükséges a ker. iskolába küldeni gyermekeiteket, hiszen minálunk is énekelnek és imádkoznak már, a tandíj pedig sokkal kevesebb.“

A jelenlegi körülmény arra mutat, hogy meg fog változni a helyzet az iskolaügyben. Az állam engedékenysége, meglehetősen közönyössége a helyzet iránt, ma sokat enged következtetni. Szinte ama nagy fordúlatra lehet számítani, hogy az állami iskolákban is kötelezővé tétetik a vallás tanítása. Hiszen az alig 4—5 hónapja életbe lépett törvény óriási ellentét Hollandia eddigi magatartásával. A „*kényszer iskolázásról*“ soha sem akart hallani, azonban évről-évre szaporodott száma a tudatlanul felnötteknek, e lépés megtevésére is rá kényszerítette.

Mi az eredmény a hivatalos iskolákban? A közömbös nevelés bizony nagy hátrányára van az ifjuságnak, a hiányzó vallásos nevelést alig képes pótolni később a tovább képző és más vallásos iskolákkal. A hazai történeteket szintelenül adják elő, sokszor elő sem jönnek a mélyebb érzést keltő szabadságharci mozgalmak. És jellemző gyümölcse abban ismerhető fel a hollandi „iskola“-politikának, hogy az állami tanítók azon erős meggyőződésben élnek, hogy ők magokat csupán tanítani, de egyszersmind nevelni nem kötelezték el, a tanulók dolgával, az órákon kívül keveset törődnek; nem bánják azt, vajjon a kicsinyek dohányoznak, vagy játszanak tanulás helyett, az ő szavok csak az iskola falai közt érvényesül. A nevelést teljesen rábizzák a szülei házra.

Ezzel szemben a keresztyén iskolák tanítása teljesen más. Tagadhatatlan, hogy itt is találkozunk különböző felfogásokkal; azonban a cél mégis közös: a keresztyéni *vallásos nevelés*. Igen sok városban előfordul az az eset, hogy több gyermek keresi fel a ker. iskolát, mint az államit; sőt, alig van gyermek, ki tanuló éveit közül néhányat a ker. iskolában ne töltene. Utrechtben, Amsterdamban, Geldernben a tanulók csaknem teljes számmal a ker. iskolába járnak. A mi a tanítást illeti, oly csalogató; a tanítók oly kedvvel és szeretettel tanítanak, és a gyermekek örömmel vesznek részt a tanórákon. Különösen a vallásoktatás történik nagy melegséggel. Bibliaolvasás, magyarázás főhelyt foglal el mindig. És milyen szeretettel végzi sok tanító kötelességét. Sok otthagya fényes állását és gazdag kenyerét, kilépett az állam szolgálatából és nyomorkodik mondhatni a keserves fizetést a ker. iskolában a vallás, a nevelés érdekében.* Egészen 1878-ig még nyugdíjat sem élveztek, ekkor alakult saját kebelökben kicsiny egylet, mely a hátramaradt özvegyeket biztosítá némi segélylyel. De az a kérdés: „mi lesz mi belőlünk tanítókból, ha elvénülünk?“ sokáig nem lett megoldva. Az állam nem törődött velök; ismét saját kebelökben alakították meg

* Gyönyörű példa az önmehtagadásra; nálunk ma már szinte megfoghatatlan. Szerk.

tehát a „Johannes“ című egyület, mely biztosított némi kenyeret a híven szolgált, előregedett tanítóknak. Ma már az államtól kapnak ők is némi segítyt, azonban a mint hallom, végtelen csekély ez. És mégis szolgálnak az egyház és az iskola érdekében; eszik inkább a keserves kenyeret, és nem fogadják el az államtól kínált zsiros koncot. Hej, nem így van ez mindenütt!!!^{*}

Utrecht, 1900. december hó.

Birtha József.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **„Az orsz. ref. lelkészi özvegy-árva gyámintézet végrehajtó bizottsága** nevében tisztelettel kérem a nagytiszt. esperes urakat, hogy az 1901. évi gyámintézeti kimutatás összeállításával szíveskedjenek várni, a míg az egyet. konvent a kongrua-segélyek megadóztatása tárgyában határoz.“ Bpest, 1901. jan. 24 én. Petri Elek biz. előadó.

— **Az állami tanítók** országos egyesületének választmányja febr. 19-én Debrecenben ülést tart, melyre a tagokat ez úton is meghívja az elnökség. Szentgyörgyi Lajos főtitkár.

— **Meghívó.** A Sepsiszentgyörgyi ev. ref. Székely Mikó-kollegium, Bodor Domokos rendes tanár 25 éves tanári működésének emlékére, folyó évi február hó 3-án d. e. 10 órakor az intézet dísztermében ünnepélyt rendez, melyre t. címet tisztelettel meghívja az előjáróság. Sepsiszentgyörgy, 1901. január 23. Műsor. 1. Dr. Bodor Tivadar kollegiumi főgondnok az ünnepélyt megnyitja. 2. Az ifjúsági énekkar az ünnepeltet üdvözlő dallal fogadja. 3. Üdvözlő beszédet mond: a) a koll. előjáróság részéről Bodor János gondnok; b) a tanári kar részéről Pap Lajos igazgató; c) a volt tanítványok nevében Végh Endre r. tanár; d) a tanuló ifjúság részéről Pap József VIII. o. tanuló. 4. A „Szózat“-ot zenekísérettel melletti énekli az ifj. énekkar. 5. Dr. Bodor Tivadar főgondnok az ünnepeltnek emlékalbumot ad át és az ünnepélyt bezárja. 6. Indulót játszik az ifjúsági zenekar. Délután 1 órakor közebed lesz a városi vendéglő éttermében, melyre jan. 30-án d. u. 5 óráig jelentkezni lehet a dohány tőzsdében, a kaszinóban és a nagy vendéglő éttermében kitett ívek aláírásával; vidékiek a jelzett időig a kollegiumi igazgatóságához címzett levelezőlapokon jelentkezhetnek. Egy teríték ára 4 korona.

— **A katolikus autonomia** fogas kérdése ismét felszínre kerül, minthogy az autonomiai kongresszus 27-es bizottsága által egyrészt a kormány, másrészt pedig a püspöki kar álláspontjának megismerése végett kiküldött hármass bizottság a kultusz miniszteriummal tárgyalását befejezte s a püspöki kar megbízottjaival is tárgyal s ezután módjában lesz mindkét irányadó tényező álláspontjáról a 12-es albizottságnak jelentést tenni, a mely munkáját ez alapon elkészítvén, a 27-es bizottság elé terjesztendi. A mint írják, a kormány az egyházközségi és egyházmegyei körben az autonomia szervezését a tervezet szerint hajlandó elfogadni, de az országos szervezet tekintetében nem hajlandó messzebb menő engedményekre. Az autonomia országos szervül ugyanis egy kétharmadrészben világiakból, egy harmadrészben püspökökből álló tanácskozó bizottságot kontemplál, mely a hajdani helytartóságnál fennállott systematica commissiók módjára kormányzati, vagyonkezelési és tanul-

mányi albizottságokra oszlanék s hatásköre csak addig terjedne, hogy a jelzett ügyekben a kultusz miniszterium előadóinak referatuma alapján a kormány, illetőleg a felség elé javaslatokat terjesszen. Tehát csak konsultatív votummal bírna. Mondanunk sem kell, hogy a katolikus vezető köröket, a püspöki kart s általában a klerikális pártot ily megoldás nem elégíti ki. Mert hiszen ők éppen arra törekednek, hogy az országos kormány ingerenciáját a kath. egyház ügyeire teljesen kizárják, azt vitatván, hogy a befolyás és intézkedés joga egyedül a királyt, mint legfőbb kegyurat illeti s az ide tartozó jogositványokat csak a király parancsolatjára kezelik a kormány közegei. Már most az autonomia szervezésével a király minden jogot az autonomia szervei által gyakorolna vagy éppen az autonomiára ruházna. Így pl. a főpapi javadalmakra is az autonomia országos szerve káldálna, a kormány mellőzésével. Ehez járulna még az, hogy az összes vagyon felett az autonomia rendelkezne, mint a protestánsoknál, a vallások egyenlősége alapján. Érthető, hogy mennyire kívánatos lenne ilyenféle szervezet, főleg ha a világi eietet a vagyon felett való rendelkezés tekintetében is sikerülne a főpapságnak megfelelő korlátok közé szorítani. Ez volna ám még az igazi vig élet! Csakhogy a dolognak sok a bökkenője, a klerikális álmok megvalósulásának sok akadály van! Legelső sorban az, hogy a király jogai a kath. egyház körül nem magán, hanem közjogok, mint minden felségjog, tehát állami jogok, a melyeket csak úgy lehet gyakorolni, mint más királyi jogokat, alkotmányunk szerint, t. i. a felelős miniszterium által és utján és az országgyűlés befolyásával. És ha ez így áll közzójogilag, ettől eltérni, ebből engedni ügyefogyottság volna egy olyan egyházzal szemben, melynek legfőbb hatalma az államhatalom körén kívül, attól függetlenül áll. A protestáns egyházakra való hivatkozásnak nincs helye, mert a prot. egyház az állam legfőbb hatalma, annak felügyelete, ellenőrzése alatt áll. Vagyona olyan értelemben, mint a kath. egyháznak, nincs. Jelleme nem a türelmetlenség, célja nem a hatalom és hódítás, ennél fogva törekvése, tevékenysége nem aggressív, nem támadó és így nem szorul a közbéke és jogrend fenntartása érdekében oly fékezésre az államhatalom részéről, mint az ecclesia militans catholica. Nagyon kíváncsiak vagyunk, hogy miként fog sikerülni az ellentétes és engedményekre nem igen hajlandó érdekkörök között valami megegyezésre jutni, mert a főpapság a maga „isteni“ hatalmából nem fog engedni, az állam pedig nem engedhet s így a szegény laikus elem bizonyára üres kézzel kerül ki a nagy igényű autonomikus mozgalmából meggyőződve arról, hogy igazi autonomia s kath. egyház össze nem egyeztethető fogalmak. De némely köröknek az is elég eredmény, ha a lehetlenségért valakit felelőssé tehetnek s a nyughatatlan hívekkel szemben önző érdekeik megóvása mellett magukat fedezhetik.

— **A hódmezővásárhelyi ev. reform. egyházban.** Szabó János esperes-lelkész az új év első presbyteri gyűlésén az elnöki tisztről -- melyet itteni lelkésztársai és a presbyterium felkérésére ide jövelele óta viselt -- visszalépett. tekintettel főképpen esperes hivatására, s felkérte az egyház legrégebben szolgált lelkészét Szeremlei Sámuel, hogy a törvény szerint is őt illető elnökséget vegye által. A presbyterium tudva azt, hogy ily nagy egyházmegye esperesének, minő a békés bánati nem csekély áldozattal jár e szintén nagy egyház elnökségének vitele, és tudva azt is, hogy az ő tekintélye az elnöki munkálkodást

* De úgy volt valaha, és úgy lesz ismét!

eredményesebbé, áldásosabbá tette, annyival inkább, mert megtapasztalta, hogy esperes-lelkész e tekintélyt a Krisztusban való legkészségesebb szolgálatra alapította: öt elnöki működése iránti legnagyobb elismeréssel és hálás köszönettel bocsátotta el az elnöki székét, az Ur kegyelmébe ajánlva őt továbbra is. Utódát, mint nagy tevékenységű, mindenre kiterjedő gondú és kiváló képességű elnököt ismerte már a múltban ez egyház. A presbyterium törvényszerű megújítása alkalmából, szintén az új évvel, társadalmi életünk több jeles tagja avatott fel presbyterül, a kiket e testületre nézve igazi nyereségeknek kell tartanunk. A főgondnok Juhász Mihály, városunk polgármestere, maradt, a szavazatok nagy többségével. Az állandó bizottságok megalakításáról felemlítjük még, hogy az egyh. elnökséget átvett Szeremlei Sámuel helyett főgymn. igazgató-tanács elnöké Pap Imre lelkész választott kit a tanári kar ez állásán a legmelegebben fogadott. Ugyanezt mondhatjuk a tanítótestület részéről Györfly József lelkészről is, a ki meg Pap Imre helyett elemi iskolaszéki elnöké lett. Új állásukon szívesen üdvözljük e kiváló férfiakat s nagy fontosságú tisztükhöz az Isten kegyelmét kívánjuk nekik. Ez egyház 1901-iki költségvetésének főbb tételei: A) Az egyház összes bevétele 100,789 kor. 94 fillér. Ugyanannyivá összes kiadását a népiskolai költség-hiány fedezeti összege: 36,136 kor. 90 fill. teszi s ezzel együtt B) a népiskolai összes bevétel 58,902 kor. 80 fill. a kiadás is. Végre C) a főgymn. összes bevétel és kiadás 86,886 kor. 56 fillérben van megállapítva. Fenntart pedig ez egyház 29 néptanítói állást egy népiskolai felügyelővel, 5 lelképásztori állást, 14 rendes és 2 melléktanári állást: van jótét egyesülete, külön árvasztályal; nőegylete; ezeknek évenként kiosztogatott áldásait évi jelentéseik ismertetik; és van 3 templomához három vegyes énekkara, melyek az isteniszteleteken ünnepek alkalmával szerepelnek; negyedik temploma építésére már néhány év óta gyűjti az összeget s mintegy 15 ezer koronája van arra. A múlt évből különösen két határozata említésre méltó: egyikkel beszüntette az éneklő gyermekek kirendelését temeté-ek alkalmával, másikkal eltörölte a népiskolai tandíjat, utóbbit — felebbezés alatt lévén — még nem léptethette életbe.

— **Pályatételek a pápai főiskolában.** A pápai főiskola tanári kara az 1900—1901. tanévre a következő pályatételeket tüzette ki. I. A Pécely-díjra: A természettudományi módszerek ismertetése és méltatása. II. A Deák díjra: a) Hittani szakból: A megváltás és megigazulás tana a prot. egyház hittanában. b) Jogi szakból: A magyar ref. egyház egyetemes konventjének keletkezése; hatásköre a múltban és jelenben. c) Bölcsészeti szakból: Lehető-e erkölcsiség szabad akarat nélkül? III. A Nagy József-díjra: A papir- és celuloid gyártás múltja, jelene és jövője, tekintettel a magyar viszonyokra.

— **Halálozás.** Súlyos vesztés érte dr. Rác Lajos sárospataki tanárt, az ismert philosophiai és paedagogiai író. Január 24-én elhunyt édes anyja néhai Rác Lajos, volt mádi lelkész özvegye szül. **Turcsányi Klára** Mádon 64 éves korában. Odaadó, páratlanul gondos jó anya volt a megboldogult, a ki 7 kiskorú gyermekkel özvegyen maradván azokat nagy szorgalommal fölnevelte és szárnyaikra bocsátotta. Virasszon felette a hála, a kegyelet és szelid emlékezet világa! Bánatba merült gyermekeit pedig vigasztalja meg a Mindenható!

— **Egyházmegyei jegyzőkönyv.** Vettük a beregi ev. ref. egyházmegye 1900. szept. 27-ik napjain Beregszászban tartott gyűlésének jegyzőkönyvét. Az izléssel kiállított jegyzőkönyvet *Simon Andor* egyházmegyei főjegyző szerkesztette és adta ki. E jegyzőkönyv az esperes, *Sütő Kálmán* részletes és nagyérdemű jelentésén kívül a 98—163. sz. jegyzőkönyvi pontokat foglalja magában. A 128—132. sz. jegyzőkönyvi határozatok foglalkoznak a mezőtarpai, nagybereg, b.-somi, gáli és b.-újfalvai iskolák államosítása ügyével, mely most meg az egyházkerület intézkedése következtében épen folyamat alatt van. Megdöbbentő az a kép, melyet az iskolák ily tömeges államosítása kelt az egyháza ügyéért aggódó reformatus emberben. Mintha elfelejtettük volna a régi axiomát: az iskolák az egyház veteményes kertjei.

— **A tiszántúli ev. ref. tanáregyesület** központi választmánya és elnöksége, miután a közgyűléstől hozzáutalt és munkakörébe tartozó ügyeket elintézte (egyebek között a nagyenyedi Bethlen szoborra is 50 koronát küldött az egyesület nevében), megkezdte a húsvéti szünidőben tartandó s tisztújítással egybekötött idei közgyűlés előkészítését. Mindenek előtt fölkerlte a tagokat aktuális felolvasások tartására. A vállalkozók febr. 20-ig jelentkezhetnek az elnökségnél. Bizonyos, hogy, mint eddig, úgy most sem lesz vállalkozókban hiány. Hiszen annyi sok égető kérdése van tanügyünknek. A közgyűlés helyét, idejét és programját nem-sokára megállapítja a választmány.

— **Szeget-szeggel.** Hogy mennyire szeretetreméltóan viseltetnek mi irántunk a római katolikus kollegák s mennyire kedvők van fitymáni az egész protestáns egyházat, annak igen komikus formában adott bizonyossága a következő feljegyzésre méltó apróság. Egyik előkelő névvel bíró lelkész társunk a szomszédos pápista egyház plébánusától levelet kapott, mely ekképen va'a címezve: „*Tekintetes N. N. helyét prédikátor úrnak*“. Hogy az értelem és magyar nyelv szempontjából miféle csodabogár ez nem részletezzük. Elvégre is kiki úgy beszél és úgy ír arabusul, meg magyarul is, a hogy tud s nem első eset, hogy a katolikus hazai főpapok között is akad, a ki a magyar nyelvvel hadi lábón áll s e tekintetben teljességgel nem a Pázmán Péter tanítványa. De azt igenis megjegyezzük magunknak, hogy vannak katolikus papok ma is, a kik békekötéseken és törvényeken nyugvó közjogi helyzetünket respektálni nem akarják. (Mert hogy ne tudnák, azt fel nem tetelezzük!) A fennforgó esetben azonban feltalálta magát a mi kollegánk s a válaszelevélen így adta vissza a címet: „*Nemzetes N. N. római misemondó úrnak*“. Ettől kezdve aztán jobban értett a tituláláshoz a plébános úr is.

— **Miért fogynak az erdélyi szász evangélikusok?** E kérdésre mi eddig saját tapasztalatainkon tett meggyőződésünk folytán azt mondottuk, hogy azért, mert az oláhok ma már a szászokat is éppen úgy fenyegetik, mint a magyarokat. Nagy Szeben vidékén egész községet ismerünk, melynek egykor a neve is, a lakossága is szász volt s ma oláh mindakettő; sőt a jelekből ma már egész biztosan lehet látni, hogy 50—60 év múlva maga Nagy-Szeben is oláh város lesz. Ez így van kétségtelenül, s ezt ma már magok a szász evangélikusok is beismerik; noha nyilvánosan még nem merik bevallani, hogy addig-addig védekeztek a magyarság ellen, hogy az oláhsá; nyakukra nőtt. Az erdélyi ev. szász egyházi konsistorium ugyanis legközelebb a szászok évről-évre növekedő kivándorlásával

foglalkozott s ott minden egyébről beszéltek, csak erről az igazi veszedelemről nem. Különbösen érdekes az is, mit ezzel a kivándorlással összefüggőleg egyik külföldi lapban olvasunk, hogy t. i. a magyarországi szászok között két németországi egyesület homlok-egyenest ellenkező irányban operál. Ugyanis a „Gusztáv-Adolf egyesület itt Magyarországon törekszik erősíteni a szászokat; míg a Witzenhauseri társulat kivándorlásra biztatja őket.

— **Az „Amerikai Magyar Reformátusok Lapja“** f. évi első számában (szerkeszti Kuthy Zoltán lapunk ismert amerikai levelezője) olvassuk a következő meghatározó hírecskét: „Dec. 31-ikén a clevelandi ref. templomban tartott gyászszertartással temettetett el *Bajusz István* Abaujvármegye T.-náhoti honfitársunk. Magyar hazánk mostoha viszonyai neki is kezébe adták a vándorbotot. Reményekkel eltelve odahagyta a családi tűzhelyet. Kedveseiért küzdeni, fáradni eljött e tengerentúli messze távolba. Szerencsésen átevezett az Atlanti-óceán vészes és viharos hullámain. De alig lépett dec. 24-ikén ez előtte idegen szárazföldre, a betegség ágyba döntötte s mielőtt vágyai és reményei csak kis részben is megvalósulhattak volna a sírjába hanyatló 1900. évvel nehéz haláltusa után ő is sírjába szállt. Nagy részvét mellett temettetett el. Az óházában neje és két árvája siratja.“ *Kálvin* szavai jutnak eszünkbe: „És te ember magyarázatot kívánsz? Én félelemmel állok meg e titok előtt. Te csak okoskodj; én csodálkozom; te csak vitatkozz; én hiszek. Látom a mélységet, de fenekére nem törekszem, hiszen végéremehetetlenek az Úrnak útjai.“

— **A Kövesdi János alapítványai.** Bár még a múlt folyamán megemlékeztünk arról a hatalmas alapítványról, melyet városunk b. e. polgára Kövesdy János számos egyéb jótékony célú alapítványán kívül collegiumunk javára végrendeletileg tett volt: most, hogy az alapítványi összegek január hó 25-én be is fizetettek a collegiumi pénztárba, az alapítólevél tartalmát ohajtjuk megismertetni olvasóinkkal.

100,000 korona Kövesdy János egyetemi alapítványa címén fizettetett be, az egyetemen felállítandó jogi tanszék javára.

20,000 korona évenkénti alapítvány felhasználása tekintetében az alapítólevél, melyet a végrendeletben fenn hagyott jognál fogva a végrendeleti végrehajtó Szilágyi Károly városunk tekintélyes ügyvéde és az általános örökös Bilkei Kövesdy Imre szerkesztettek, a következőleg rendelkezik.

a) 10,000 korona évi kamata évről-évre országos pályázatra pályadíjjal tűzessék ki az első évben világi ének vagy dal, a második évben közönséges templomi, a harmadik évben temetési férfi énekkarra szerzendő énekdallam írására.

b) 2000 korona évi kamataiból a pályaművek bíráltói honoráltatnak.

c) 2000 korona évi kamatai a collegiumi énektanárt illetik, úgy hogy ez a jövedelem nem tudható be tanári rendes fizetésébe.

d) 6000 korona jövedelme pedig az énekkar azon tagjai közt lesznek kiosztandók, akik az alapító halálának évfordulati napján (jan. 27.) az ő sírjánál három éneket el fognak zengeni.

Mivel a collegiumi gazdasági tanács 60—1901. sz. a. kelt végzése szerint az alapítólevél legutóbbi pontjára vonatkozólag a főiskolai akad. tanárkart véleménykérés céljából szükségesnek találta megkeresni: a 6000

koronás alapítványi részletnek tényleges befizetését a végrendeleti alapító későbbi időre hagyta. Hisszük azonban, hogy éppen az emlékünneplés hathatósabb alakban való megtartása tekintetéből felmerült vélemények meghallgatása elől nem fognak az alapítólevél szerkesztői elzárkózni, s megtalálják a módozatot arra nézve, hogy a nagy alapító emléke a késő utódok emlékezetében is minél hívebben megőriztessék.

— **Statisztikai adatok** a felekezeti kötelekből való kilépésekre nézve. A kormánynak az országgyűlés elé terjesztett törvényszerű jelentéséből, a mely az 1899. évről szól, merítjük a következő adatokat, a melyekből kitűnik az egyházpolitikai törvények hatása. 1899-ben felekezeti kötelekből 1361 egyén lépett ki, 1159-cel kevesebb, mint a közvetlenül megelőző évben és 3574-gyel kevesebb, mint 1897-ben. Ellenben visszatértek korábbi felekezetükbe vagy valamely más bevett vallás kötelekébe 210-en, 37-tel többen, mint 1898-ban és 134-gyel többen, mint 1897-ben. A kilépettek között férfi volt 720, nő 641, az első két évben a nők jóval nagyobb számmal szerepeltek a kilépettek között, az arány tehát utóbb megváltozott. A felekezeti kötelekből való kilépésekből legnagyobb veszteségünk nekünk reformátusoknak volt, kik közül 452-en (az összes kilépetteknek 33%-a) lettek felekezeten kívüliekké; majdnem ugyanennyien léptek ki a görög keleti egyházból (446-an, 32%). Római katolikus 214, ág. evangélikus 202 lett felekezeten kívülivé, a görög katolikusok közül csak 29, az unitáriusok közül 2, az izraeliták közül 16. Az utóbbi 3 felekezetnél általában legritkább a kilépés. Az 1899-ben kilépett 1361 egyén közül magyar anyanyelvű volt 617, az összes kilépettek 45%-a. Tömegesebben szerepelnek még az oláhok (249-en, 18%) és a szerbek (205-en 15%). A németeknél a kilépés jóval csekélyebb, mint országos arányuk (46-an 3%), a rutbénéknél meg nem is történt 1899-ben kilépés. A kilépettek közül ez évben is a tulnyomó rész, az összes kilépetteknek több mint $\frac{2}{3}$ a a nazarénus vagy a baptista szektához csatlakozott. Tisztán az egyházi adók terhe miatt 240 kilépés esetében jelentetett a kilépés okául (109 kilépés a reformátusoknál, 63 a gör. keletiéknél, 58 az ágostaiaknál, 9 a r. katolikusoknál s 1 az izraelitáknál volt ilyen), 41 esetben a lelkészszel való viszálykodás indította a kilépett felekezetének elhagyására, ezek között volt 33 r. kath. és 8 ágostai evangélikus. A kilépés, mint a megelőző években is, legtömegesebb volt Torontál (211), Bács-Bodrog (210), Arad (189), Bihar (173), Békés (149) és Pest (111) vármegyékben, Baranyában, a hol 1898-ban 194-en s Temesben, ahol 184-en léptek ki, 1899-ben csak 41, illetőleg 34 kilépési eset fordult elő. Az összes kilépetteknek csak 10%-a, 132 esett a városi törvényhatóságokra, a többi a vármegyékre. A fentebbi adatokból öröndetes jelenség gyanánt tűnik ki, hogy a felekezeti kötelekből kilépők száma teljességgel nem nagy, s a mi fő, ez a szám is évről-évre jelentékeny csökkenést mutat. Sajnos azonban, hogy e cimen legnagyobb veszteségünk éppen nekünk, reformátusoknak van. Ez a baj azonban szintén nem ok az elesüggedésre, hanem inkább a munkára és óvatosságra. Ha a hívek terhein célszerűbb adózási rendszerrel enyhíteni s intenzívebb egyházi életet kifejleszteni képesek leszünk, a minek első feltétele az, hogy a kicsinyes torzsalkodásokat egyházi közéletünkben kiküszöböljük s kortescélokra egyházunkat felhasználtatni ne engedjük, — akkor lassanként jelzett veszteségünk is megszűnik, mert sem az anyagi érdek, sem a kedvetlenség nem fogja a híveket az egyháztól való elszakadásra ösztönözni.

— **Kongrua-ügyek.** Egyházkerületünkben 382 egyház lelkészi állomásának jövedelme vár állami kiegészítésre. Ebből a 382 állomásból 320 van olyan, melynek javadalma alul áll az 1200 koronán. Míg a 320 közül 306-nak van ellátva az ügye, amennyiben a kiegészítő részlet összege már meg van állapítva. Függetlenül van még a következő 14: Borzova, Bunyaszegszárd, Cégény-dányád, Egri, Gacsály, Géres, Királydaróc, Kőszeg-remete, Macsola (üres), Mátyus (üres), Nagymajlát, Szapárfalva, Tisztaberek, Tiszakeresztur. Az 1899. és 1900. évi illetményeknek elszámolása e 14 állomás kivételével megtörtént, illetve még négynek ellátása folyamatban van (Bánfalva, Békés-Sámson, Csorvás, Csermő). A meg nem állapított illetmények a convent által a felsorolt 14 egyházra nézve egy évre 6025 kor. 68 fillérben voltak javaslatba hozva; és így — ha mind a 14 lelkészi állomás be volna töltve, 12051 k. 36 f. illetmény felhasználásában vannak megakadályozva a jogosult lelkészek. A folyó évi illetmény kiutalása még folyvást késik. **Abból az alkalomból,** hogy az özvegyeket illető kiegészítő részletek kérdésében köztudomás szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszterium részéről olyan irányú intézkedések fognának érvényesülni, hogy az adminisztrator-tartási atalány címén jutnának az özvegyek bizonyos kárpótláshoz, ide iktatjuk a nevezett miniszteriumnak az egyetemes convent elnökségéhez 1899. évi december 13-án 96699 szám alatt intézett leiratából a következő passust: „Jelen alkalommal azt is érinteni kívánom, hogy a lelkészi álláson időközben ne tén bekövetkező személyi változásokra való tekintettel, ezen kiegészítési összegek **éppen oly tekintet alá esnek,** mint a **lelkészi jövedelem egyéb tételei s részei,** éppen azért a kiegészítési összeg azon része tekintetében, a melyre nézve valamely lelkésznek igénye (pl. 1899. jan. 1-én) megnyílt: a jogutódlás rendes szabályai alkalmazandók.“ Hogy minemű cél indíthatta a nagyméltóságú kultuszminiszter urat erre az itt közölt nyilatkozat-tételre, s hogy csupán abból a szempontból kívánta-e ezt megjegyezni, melynélfogva a megürült lelkészi állomást elfoglaló lelkész a hivatali előd által élvezett kiegészítési javadalomra eo ipso jogosítva van, vagy talán a lelkészi egyéb jövedelmek egyéb tételei természetének mérlegelésére azért mutat rá, mert valahogy az özvegyek vagy lelkészi árvák kegyeleti idejére is gondolt volna: azt mi nem tudhatjuk, bár a kitételek latolása ilyesmire is enged következtetést. De hogy a köznézet egyházkerületszerte olyan irányban nyilatkozott, melynélfogva az özvegyek párhuzamosan egyéb lelkészi javadalmazással csakugyan jogosítva vannak az egyházi szolgálattal való ellátás idejére a kiegészítő illetmény megfelelő részletére, ketségeken kívül igazolja egyházkerületünk 1900. évi májusi közgyűlésének 19. jkvi sz. a. hozott határozata, mely a 3-ik pontban ezt mondja: „az időközi változásoknál a kiegészítést nyert fizetésből a távozó lelkész a megszolgált részt, halálozásnál pedig az özvegy vagy a gyermekek élvezik azon esedékes részt, mely idő alatt a lelkészi hivatal ellátásáról gondoskodnak.“ Ha ennek ellenére nem sikerülne a kérdésnek ilyen értelmű megoldása, egygyel több okunk van azon bánkódni, hogy a congruakérdés nagy fontosságának kellően nem méltatása miatt államkormányánál és saját egyházi hatóságainknál készületlenül vétetett folyamatba a rendezés, s a sokféle ágazatú igények közkívánatú kielégítése helyett az a baj fenyeget a kiállott torturák után is, hogy a remélt, várt s ígért méltányosság kicsinykedésekben forgácsolódik szét. Szíves figyelmébe ajánljuk a conventi illetékes küldöttségnek egyházkerületi közgyűlésünk idézett határozatát.

— **Goethe és a reformatio.** Németországban 1817-ben 3 százados jubileumát ülték a reformatiónak. Erre az alkalomra a „nagy német“ egy memorándumot írt, a melyben azt indítványozta, hogy a reformatio ünnepét nem október 31-kén, hanem a lipcei csata napján október 18-kán kellene megünnepelni s ezzel olyan általános nemzeti jelleg adatnék ennek az ünnepnek, hogy azon minden jó gondolkozású katolikus résztvenne. Ugyanezen művében a katholicizmust „pogány zsidóságnak“ nevezte s azt akarta, hogy emelni kell egy olyan szobrot, mely a Krisztust ábrázolja lábainál 3 legbizalmasabb tanítványával, elől Lutherrel, hátul Pállal s oldalán Augustinnal és Athanásiussal. Ezzel azt az erőt akarta symbolizálni, mely a protestantismusban mindig megvan s a katholicizmussal szemben leghatásosabb.

— **Ki akar egyéves önkéntes lenni?** Bizonyára akárhány fiatal ember van, ki annak idején tanulmányait félbehagyta s így a 3 éves terhes katonai szolgáltnak néz elébe. Debrecenben már évek óta sikeresen működik az országszerte kitűnő hírnevű örvendő **Lichtblau Albert**-féle miniszterileg engedélyezett katonai előkészítő tanfolyam, (tanbizottság: eddei Draugenzt János m. kir. ny. honvédeztredes, Mayer Adolf es. és kir. ny. őrnagy) melyben azon ifjak, kik még sor alatt nem állottak, foglalkozásukra és előkészültségükre való tekintet nélkül rövidesen megszerezhetik az egyéves önkéntesi jogot. Felvilágosítást és prospektust készséggel küld Lichtblau Albert igazgató Debrecen.

— **Fertőző betegségek ellen,** melyek leginkább az egészségtelen ivóvíz által terjesztetnek, biztos óvszer a tiszta egészséges ásványvíz. Felhívjuk tehát olvasóink szíves figyelmét a „Kristály Szt.-Lukácsfürdői hegyi forrás hirdetésére.“

Szerkesztői üzenet.

Többeknek. A szerkesztőségnek sokkal nagyobb az elfoglaltsága, semhogy a kéziratok visszaküldését magára vállalhatná. Ilyesmire nem szokás más lapoknál sem. Ugyanezért arra kérjük tisztelt munkatársainkat, hogy a mit beküldenek, azt többé vissza ne várják; hiszen a nyomdában a kézirat különben is szét-szedetik s mindenesetre elszennyeződik annyira, hogy az minden további használatra értéktelenné válik. — **B. S. Bátyu.** Marad az eddigi viszony. Szíves üdvözléssel. — **N. I. Harasztos.** Bejött; sort kerítünk rá. — **P. S. H. Szoboszló.** Az ilynemű irodalmi vállalatok pártolásának s a nagyobb s szélesebb körű hatás biztosításának egyik legegyszerűbb neme az volna, ha p. o. a lelkész, minden olyan helyen, a hol olvasókör van, (pedig mai napság már hol nincs?) ezzel az olvasókörrel előfizettetne. Ezen az úton csakhamar meg lehetne kétszerezni az előfizetők számát; a minek aztán a haszna kétsős volna. Dehát mi kálvinisták nem ott születünk, a hol az élelmességet osztogatták. Ime a katolikusoknak a múlt év végén összesen 392 olvasókörök volt az országban s biztosan merjük állítani, hogy túlnyomólag mindegyikbe kath. szellemben szerkesztett lapok és folyóiratok jártak. Hát csakis így lehet közszellemet teremteni. Ezt mi már a múlt évben megirtuk.

Tartalom-jegyzék: Van-e szükségünk felekezeti népiskolákra? Padrah Sándor. — A városi nagy egyházak sorsa. Dr. Ferenczy Gyula. — Anyagi érdekeink. Beregi. — **T a h ü g y** Tanügyi bizottsági ülés. Vallásoktatás. ifj. Lánzy József. — **I r o d a l o m.** — **K ü l f ö l d:** A bázeli missió. — E. — **A holland egyházi életből.** Birta József. — **K ü l ö n f é l é k.** Szerkesztői üzenet.

Felelős szerkesztő: **ERŐSS LAJOS.**

Pályásat

a *makói* ev. ref. egyház egyik *segédlelkészi* állására.

Fizetés: évenként 1200 egyezerkétszáz korona, mely havi előleges részletekben adatik ki. Egy szobából álló lakás, a lelkészlakon.

Az állami s községi tanintézetekben a másik segédlelkészszel egyenlően megosztott hittanításiért meghatározott évi díjazás fele része.

Kötelessége a megválasztandó segédlelkésznek a templomi és temetési szolgálatokat a rendes lelkészszel hetenként felváltva teljesíteni, a lelkész bárminemű akadályoztatása esetén, attól vett útasításra köteles a reá bízott teendőket minden ellenmondás nélkül végezni, egy szóval főnöke minden hivatalos rendelkezésének köteles eleget tenni. Köteles minden második héten a tanyai községi iskolákat az egyház által előállítandó fogaton meglátogatni a hitoktatás teljesítése s arra való felügyelet céljából. A választás 3 évről 3 évre érvényes. 3 havi kölcsönös felmondás mellett. Pályázók kötelesek a makói ev. ref. egyházban próbaszónoklatot tartani, melynek idejét az egyháztanács tüzi ki.

Kérvények alóírott elnökséghez folyó év február 20-ig küldendők be.

A *makói* ev. ref. egyháztanács elnöksége.

1-2

Nagytiszteletű s tekintetes egyházi előljáróság.

Elmulaszthatatlan kötelességemnek tartom a nagytiszteletű és tekintetes egyházi előljáróságokat értesíteni arról, hogy 8 éve fennálló

orgona építészeti műtermemet,

mely eddig Széchenyi-utca 1805. szám alatt volt,
1899. év november hó 1-től

Darabos-utca 7. szám alá

teljesen e célra újonnan épített házamba helyeztem át, ahol azt a mai kor kívánalmainak megfelelően rendeztem be úgy, hogy bármilyen nagyságú és kivitelű orgonákat, állító termemben teljesen elkészíthetek s azokat átvizsgálás után megrendelési helyökre szállítom. Munkám jószágáról kezeskedik azon nagyrabecsült pártfogás, hogy évente *10-15 ev. reform. egyháznak* szolgálók munkámmal s magam is, mint református vallású, egyházam érdekét tartom szem előtt s úgy az árakban, mint a kivitelben a teljes megbízhatóságra törekszem.

Továbbra is szíves pártfogásukba ajánlva magamat, maradtam teljes tisztelettel

Kerékgyártó István

orgona-építő.

A „NEUMANN M“ czég debreczeni áruházáról.

A tiszántúli ref. egyházkerület lelkész és tanító urai előtt nem ismeretlen a

„NEUMANN M.“ czég

Hiszen évek hos zu sora óta, a mióta ez a czég a közönség osztatlan bizalmát bírja, nincs eset rá, hogy e nagy egyházkerület lelkészei, tanítói Debreczenben járva, ne tekintsek meg azt a kitünő hírnévnek örvendő nagy áruházat.

A kitünő minőségű férfi-, fiu- és gyermek-ruhákkal felszerelt áruház kielégíti a legkényesebb igényeket is. Ezt bizonyítják az összes vásárlók, de különösen azok a szülők, kik gyermekeik ruhaszükségletét itt szerzik be.

A nagytiszteletű lelkész és tanító urak Debreczenbe jöve ne mulasszák el ezt a látványosság számba menő hatalmas áruhá-

zat megtekinteni. Igaz élvezettel fogja látni mindenki ezt a nagy üzletet, mely a szolidaritásnak, olcsóságnak mintaképe.

Nincs itt holt saison soha. Élénk az üzlet az év minden szakában, mert a vevők óriási tömege helyből úgy mint vidékről a *Neumann M.* céget keresi föl.

A cég főtörekvése az üzlet jó hírnevét minden időben és körülmények között fenntartani, de arra nem is volt eset, hogy *Neumann M.* áruháza ellen panasz emeltetett volna.

Olcsóság, tartósság és csinoság tekintetében a Neumann cég árui versenyen felül állanak.

A tiszántúli egyházkerület lelkész és tanító urai pedig különösen bizalommal fordulhatnak azt üzlet vezetőjéhez, mert hiszen, mint törzs vevőközönség különös figyelemben részesülnek minden alkalommal.

Ezután is figyelmökbe ajánljuk ezt a régi kitünő hírnevű előkelő céget.

NEUMANN M. Debreczen, főtér, a postával szemben.

Mérték utáni megrendelések legjobban eszközöltetnek.

Pontos ezimre figyelni tessék.

Szabott ári Szabott ári Szabott ári